

FEBRUARI STAKING

SEFARDIEM EN ASJKENAZIEM
UITSTEL VAN EXECUTIE
KAT EN MUIS
HOUZEE EN HANDEN THUIS
HEIBEL IN DE HOOFDSTAD
MOORD
AMSTERDAM PLAT
VERLIES EN WINST

20

In Amsterdam, onder de bomen van het oude Jonas Daniël Meijerplein, staat een beeld. De Dokwerker. Hier werden ze bijeengedreven, geslagen, getrapt, 425 joodse Amsterdammers tussen achttien en vijftig jaar, in februari 1941. De eerste slachtoffers van de jodenhaat van de nazi's in Nederland.

Bijna onmerkbaar was het begonnen, kort na de Duitse inval. Kleine, o zo onbelangrijke Duitse maatregelen, die steeds weer een andere groep raakten. Toch, na weinig meer dan een half jaar, voldoende om te beseffen dat er nu in Nederland twee soorten mensen waren, 'gewone' en joden.

En dan, natuurlijk, was er nog een derde soort. De Nederlandse nazi's, NSB'ers, NSNAP'ers en een handvol anderen. Voor de oorlog hadden ze zich al ontwikkeld tot een aparte kaste aan de rand van de Nederlandse samenleving. Na de Duitse inval groeide hun aantal, maar tegelijk ook de diepte van de kloof tussen hen en de rest van het volk. Nederland was bezet; zij voelden zich bevrijd, verwelkomden de Duitsers als hun bevrijders en beschermers. Zij trachtten zich te gedragen zoals zij meenden dat de Duitsers van hen verwachtten en verlangden. Ook, en misschien vooral, ten opzichte van de joden. Al voor de oorlog was het antisemitisme ook in hun kringen in sterke mate aanwezig geweest. Nu voelden zij zich, overtuigd van de steun die zij van de Duitsers zouden krijgen, geroepen om op allerlei manieren de joden het leven zo zuur mogelijk te maken.

Bedreigingen, vernielingen, molestaties. Rechtstreekse, steeds openlijker aanvallen op de vrijheid, de eigendommen en het leven van medemensen — alleen omdat zij jood waren. Maar de joden in de hoofdstad sloegen terug. Ze verschaften zich wapens tegen de boksbeugels en de koppelriemen van de WA; ze organiseerden zich in knokploegen. En ze kregen de steun van andere Amsterdammers, vooral uit de oude arbeidersbuurten van Kattenburg en de Jordaan. De aanvallen van de WA werden steeds krachtiger beantwoord.

Tot de Duitsers ingrepen, op hun manier.

Amsterdam, geschokt, verbitterd en getergd, toch al wat onrustig en hier en daar in een wat overmoedige stemming, Amsterdam nam het niet langer. Amsterdam staakte, twee dagen lang, de eerste staking in de geschiedenis als protest tegen een pogrom op joodse medeburgers.

Als herinnering aan die daad staat daar nog altijd, onder de bomen van het plein midden in de oude jodenbuurt, de Dokwerker. Heldhaftig, vastberaden, barmhartig.

A.H.P.

GESCHIEDENIS VAN DE JODEN
IN NEDERLAND

SEFARDIEM EN ASJKENAZIEM

DRS. EVA TAS

Joden kunnen, net als Batavieren, naar dit deltaland zijn meegekomen met de Romeinse legioenen. Veel later gaven zij hun naam aan onder meer de middeleeuwse *Joedengas* in Nijmegen en aan het Utrechtse *Jodenrijdje*. De Zwarte Dood, de pestepidemie van omstreeks 1350, kreeg ook in onze gewesten een walgelijke nasleep van jodenmoord. In de zestiende eeuw, tegelijk met het ontluiken van de kersverse Republiek der Verenigde Nederlanden, landden in Zeeland en op andere Nederlandse kusten Maranen of schijnchristenen. Deze katholiek levende en eerder al uit Spanje uitgeweken joden ontvluchtten Portugal toen de hertog van Alva (zelf nota bene zoon en echtgenoot van Ma-

konden zij zich in Ouderkerk laten begraven. Er bestond toen al minstens één gemeente en er kwam een bedehuis in de toenmalige nieuwe uitleg. Hier vestigden zich de nieuwe Amsterdammers, weldra openlijk als joden en aangelokt door de welvaart in de opbloeiende stad, vaak voorzien van titels en relaties waarvan de handel in zuidvruchten profiteerde. In de nieuwe Oostindische Compagnie werden zij geen grote aandeelhouders, wel later in de Westindische Compagnie, met name via hun activiteit in Brazilië en Suriname. Een belangrijke rol kregen zij in de effectenhandel en soms als geldschietters van de Oranjes. Reeds uit de tweede Nederlandse generatie Sefardiem (Spaans-Portugese jo-

den) stamt Baruch (of Benedictus, d.i. de gezegende) de Spinoza, de wijsgeer, pantheïst en republikein, die een apostel van het vrije denken werd en een van de grote wijzen uit de geschiedenis.

Een halve eeuw na de komst van de Sefardiem arriveerden de joden uit het oosten. Ze waren verdreven door de Dertigjarige Oorlog in Duitsland en door Chmielnicki's moordpartijen in Polen. Berooid en vaak uitgeput vluchtten ze naar de Republiek, waar niemand werd vervolgd om zijn geloof en streken neer in *Mokum Alef*, de Eerste Plaats, het Kleine Jerusalem. Ook zij moesten zich aanvankelijk behelpen met godsdienstoefeningen in de huiskamer (sinds 1635). Maar

Links: gezicht vanaf de Leprozengracht op de Mozes- en Aäronkerk in Amsterdam (1860). Het Waterlooplein bestond nog niet.

Foto-archief Spaarnestad

Foto-archief Spaarnestad

Boven: Baruch (of Benedictus) de Spinoza kwam voort uit de rijen van de Sefardiem, de groep Spaans-Portugese joden in Nederland.

Rechtsboven: Ruysdael schilderde de joodse begraafplaats aan de Amstel tegen de achtergrond van de Egmondse abdijruïne.

Rechts: een typerend beeld uit de jaren twintig van de Amsterdamse Jodenhoek.

raanse vrouwen) dit land voor Spanje had veroverd.

Onder de eerste Portugese joden in de Lage Landen bevonden zich cartografen en zeevaarders, artsen en gezanten, messiaanse dweepers, kooplui en ook prinsenkinderen. Joodse watergeuzen noch joodse calvinistenleiders ontbraken.

Omstreeks 1600 zullen de nieuwkomers boven Antwerpen of Zeeland 'de grootheid der stadt Amsterdam voor andere gekoozen hebben', uit vrees voor de inquisitie en in de hoop op meer gewin. Dat althans was de mening van Hugo de Groot, toen in 1598 de eerste der 'poortugaalse kooplieden' het Amsterdamse burgerrecht kocht. Van 1614 af

Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam

hun synagoge, gebouwd door de stadsarchitect van Amsterdam, was al klaar toen in 1674 de vermaarde Portugese *Esnoga* verrees. De Duitse, Poolse en Litouwse joodse immigranten waren toen juist verenigd tot de 'Hoogduitse (of Asjkenazische) Natie' die, naast de Portugese of Sefardische Natie, tot 1796 zou blijven bestaan.

Alle genoemde groepen vestigden zich in Amsterdam ten oosten van de Amstel, tussen Waag en Nieuwe Herengracht. Hier ontstond de beroemde Jodenhoek, die lange tijd een centrum van joods leven bleef. Een getto was het niet; het was een gekozen, geen gedwongen woonplaats. Van hieruit verspreidden vooral Hoogduitse joden zich over de Republiek, in het bijzonder naar Rotterdam, Den Haag en noordelijke steden en, als enig dorp, naar Maarssen. Vele steden en enige gewesten lieten pas in de achttiende eeuw joden toe. Omdat de ambachtsgilden voor de 'joodse naties' gesloten bleven, gingen deze nieuwe produkten bewerken: suiker, tabak, zijde — en diamant. Maar al waren de joden dan beperkt in hun beroepskeuze, pogroms hoefden ze hier niet te vrezen, al kregen ze in de achttiende eeuw wel last van een toenemend antisemitisme. De democratische beweging van omstreeks 1748 ging gepaard met pogingen van de kleine burgerij de concurrentie van de joden te weren, bijvoorbeeld in de kledinghandel en de diamantbewerking. De porseleinkoopman en volksleider Daniël Raap liep in deze actie voorop. Meer en meer joden trokken uit Holland weg en verhuisden naar de andere provincies, ditmaal ook naar het platteland. De Hoogduitse joden, als kooplieden eerst op Oost-Europa georiënteerd, dreven veel handel in wissels en muntgeld. De Haagse bankier Tobias Boas, met wie 's lands schatkist omstreeks 1750 miljoenenleningen afsloot, is wel eens de Hollandse Rothschild van de achttiende eeuw genoemd. Een groot bankier was ook de tabaksplanter-koopman Benjamin Cohen uit Amersfoort. Het woonhuis van zijn zoon dient deze gemeente nog steeds tot stadhuis. Vader en zoon Cohen verkeerden beiden aan het stadhouderlijk hof van de Oranjes, evenals de Sefardische elite die in Den Haag rentenierde. Niet alleen het joodse bankiersmilieu was trouwens Oranjegezinde, drie eeuwen lang was dat met de gehele joodse bevolking het geval.

Slechts enkele goeude joden waren voorvechters van emancipatie. Omdat de 'verlichte' Maatschappij tot Nut van het Algemeen hen niet opnam, stichtten zij het genootschap *Felix Libertate* (Gelukkig door Vrijheid). Door toedoen van de Fransen was toen al de Bataafse Republiek gesticht (1795). Op 2 september 1796 werden de in totaal 30.000 joden van de verschillende 'naties', tegen hun wil, Bataafse (en vervolgens Hollandse en Nederlandse) staatsburgers. In 1797 deden de eerste joodse volksvertegenwoordigers in Nederland — en Europa! — hun intrede; in 1798 verscheen de eerste jood in de Amsterdamse gemeenteraad. De autonomie van de joodse gemeenten was inmiddels opgeheven en daarmee was de almacht verdwenen van de parnassijns, die regenten van de tweede graad. Een nieuwe en nu alleen religieuze joodse organisatie kreeg pas in 1870

gestalte in het Nederlands-Israëlitisch en het Portugees-Israëlitisch kerkgenootschap. In de Franse tijd stagneerde de Nederlandse economie als nooit tevoren en vooral de joden kregen zware klappen.

Al in 1748 moest één derde van de hard achteruitgaande Sefardiem de rest van hun groep financieel ondersteunen; in 1799 leefde één van de drie Amsterdammers van de bedeling, maar 87% van de Hoogduitse joden. 'Als geteisterde lieden traden de joden de negentiende eeuw in', zo is er gezegd. In 1850 was het aantal joden dat van de bedeling leefde driemaal zo hoog als het gemiddelde; aan het einde van de eeuw vijfmaal zo hoog, al was het toen 'nog maar' 11,5%.

ta, werd na zijn doop de dichter van het calvinisme. Een joods jurist, mr. M. H. Godefroi, bracht het tot minister en Tobias M. C. Asser, telg uit een juristengeslacht dat de eeuw omspant, verwierf de Nobelprijs voor de vrede. Het 'vrije spel van de maatschappelijke krachten' dreef de joden in de journalistiek, tot in de hoofdredacties toe. Het liet de praktische en idealistische Amsterdamse arts dr. Sarphati zijn fantasie en energie botvieren in onder meer het Paleis voor Volksvlijt en het Amstelhotel; het wees de liberale bankier A. C. Wertheim nieuwe wegen. Een andere Sefardische arts, dr. S. Sr. Coronel, werd de pionier van het medisch-sociaal onderzoek en ook de eerste

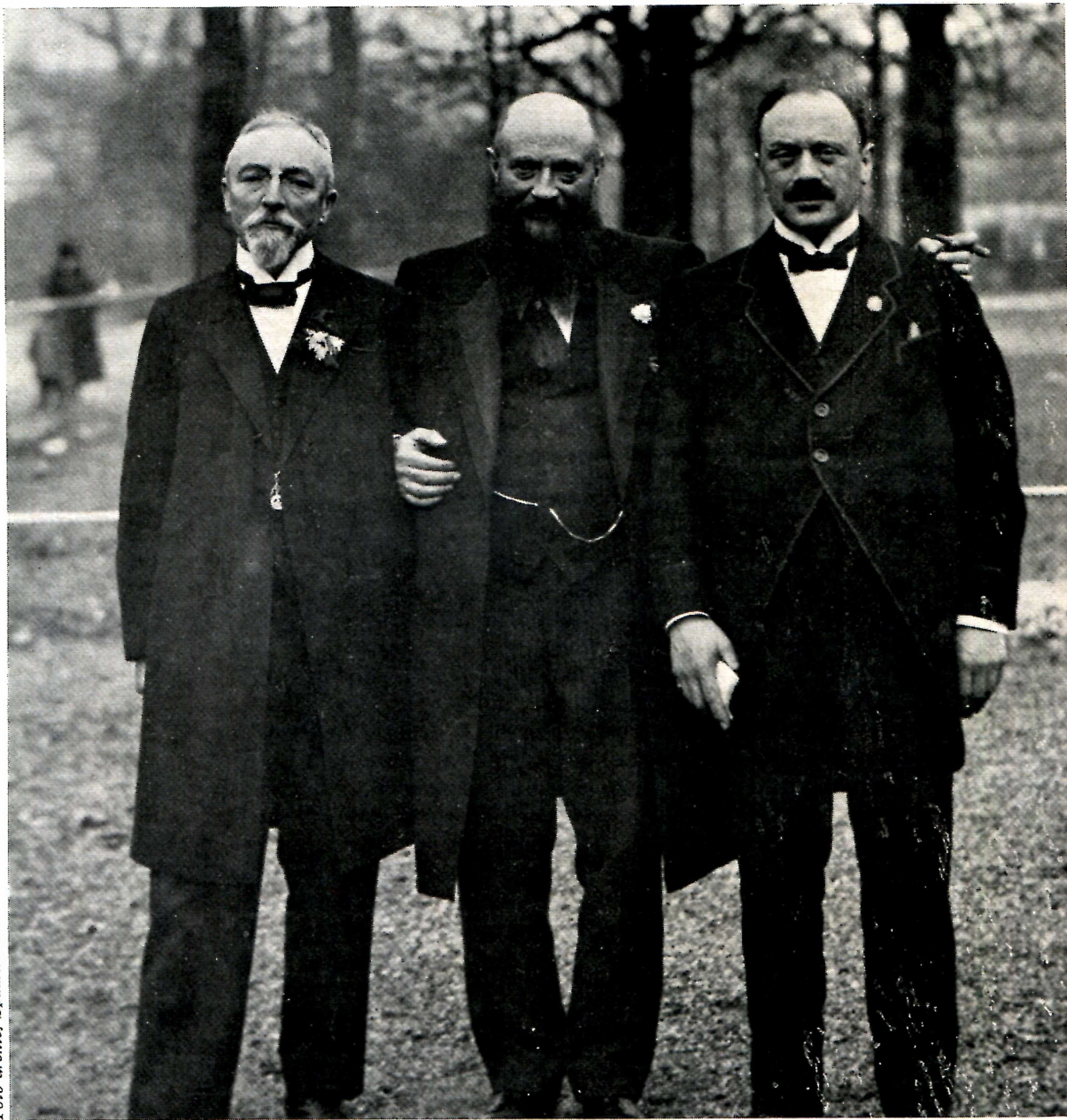

Foto-archief Spaarnestad

De Israëlieten, zoals ze voortaan heetten, waren inmiddels geëmancipeerd. Het Nederlands werd verplicht gesteld ten koste van het (West-) Jiddisch dat de Asjkenaziem plachten te spreken en — in Hebreeuwse letters — te schrijven. Rembrandt had al beroemde Hebreeuwse drukkers als stad- en tijdgenoten, zoals Menasseh-ben-Israël en Athias. Nieuwe beroepen boden nieuwe kansen. Joodse artsen waren er al sinds de Middeleeuwen; één had zelfs aan het sterfbed van prins Maurits gestaan. Joden werden nu ook advocaat. De eerste, Jonas Daniël Meijer, trad in de grondwetcommissie van 1815 op als voorzitter van evenveel protestanten als katholieken. Zijn employé, mr. Isaac da Cos-

vrouwelijke arts in Nederland, de veelzijdige Aletta Jacobs, was een jodin. Naam maakten ook de gezusters Vos uit de Amsterdamse Weesperstraat; de ene, Roosje, met haar naaistersbond (de eerste vakbond van vrouwen), de andere, Saartje, met haar bekende, keer op keer herdrukte joods kookboek. Na 1870 kwam ook hier het moderne kapitalisme krachtig naar voren. De gedoopte joodse familie Philips zou een wereldbedrijf opbouwen; de met hen verwante Karl Marx werd hun tegenvoeter van wereldformaat. De Van den Berghs, Brabantse handelaars in boter, bereikten met hun produkten de wereldmarkt voor margarine.

Toen de twintigste eeuw aanbrak, hadden de

joden hun status van vreemde 'natie' verloren, het Jiddisch losgelaten, de straffe banden van hun godsdienst meer en meer geslaakt en het platteland en de gesaneerde Jodenhoek verlaten. Maar nog steeds vormden zij, sociaal gesproken, een duidelijk te onderscheiden groep, die relatief het grootst was in 1899 (2,15%) en daarna geleidelijk aan afnam (1,41% in 1930). Vier van elke vijf joden woonden toen in de grote steden; ruim de helft werkte in de handel of het geldverkeer, een kwart was werkzaam in de diamant-, de voedings- en de kledingindustrie tegen respectievelijk een kwart en één op de tien niet-joden. De joden vormden een — snel overbodige — randgroep. In 1930 hadden ze

Links: het bestuur van de ANDB. Van rechts naar links: voorzitter Henri Polak, Jan van Zutphen en secretaris De Vries.

Rechts: een marktbeeld uit de vooroorlogse dagen van de Amsterdamse jodenbuurt.

in Amsterdam een derde van de straathandel en vrijwel de gehele lompenhandel in handen. Een gevolg van deze situatie was dat in de crisistijd het aantal steuntrekkers onder de joden driemaal zo sterk steeg als onder de rest van de bevolking.

Beroemd waren in deze tijd de 'Joodse Invalide' (het troetelkind van de populaire rabbijn de Hond) en de joodse psychiatrische verpleeginrichting 'Het Apeldoornse Bos'. Ook op andere terreinen was er veel te ondersteunen in de kleine, in feite geseculariseerde joodse gemeenschap, die alleen bij besnijdenis, huwelijk en begrafenis nog gehecht bleef aan de joodse ritus, hoewel gemengde huwelijken toenamen. De grote massa der joden woonde nu in Amsterdam-Zuid en -Oost. Het joodse proletariaat werkte grotendeels in de door de crisis zwaargehavede diamantindustrie en vormde een integrerend deel van het 'rode bolwerk' Amsterdam. De beoefenaars van 'het vak' zaten in 'de bond' en stemden meestal op 'de partij'. Henri Polak, de 'rebbe der diamantbewerders', was de oprichter en de leider van de Algemene Nederlandse Diamantbewerdersbond en een van de 'twaalf apostelen' van de SDAP, voor welke partij hij eerst in de Tweede en later in de Eerste Kamer zitting had. Vóór 1914 was een derde van de Amsterdamse SDAP-leden afkomstig uit Polaks bond! Zijn broer Ed. Polak, de bouwer 'Monne' de Miranda, dr. E. Boekman en de niet-socialisten dr. Vos en Abrahams waren in de jaren dertig joodse wethouders van Amsterdam.

Verwereldlijkte profeten van joodse huize waren A. B. Kleerekoper en Sam de Wolff; andere publicisten Joppe Loopuit en later mr. A. S. de Leeuw. Het communistische kamer- en raadslid Wijnkoop was een zoon van een knap en ongewoon rabbijn; de communistische partijbestuurder Paul de Groot was diamantbewerker. De toneelschrijver Herman Heijermans was nauw met de arbeidersbeweging verbonden en zijn belangrijkste vertolkster, Esther de Boer-van Rijk, werd een symbool van het proletariaat. Uit joodse kring kwamen ook de schrijvende zuster en broer Carry van Bruggen en Jacob

Israël de Haan, de twee schilders Israëls en de kleinkunsthuisfamilie Davids.

De jaren twintig tot veertig werden overschaduwd door de werkloosheid en het opkomend fascisme en nationaal-socialisme. Wie onder het eerste leed, zag dikwijls het tweede dreigen. Dit gold ook voor de joden. Het Zionisme had weinig, vaak wel bekwame aanhang. Er werkten natuurlijk joden mee bij acties, aan organisaties van werklozen en aan het pareren van NSB-provocaties, vooral in de oude Jodenbuurt. Hitlers *Machtübernahme* en de Rijksdagbrand brachten een schok teweeg en dreven 20.000 mensen bijeen op een meeting. Menige jood zag in de Spaanse burgeroorlog een voorbode van

verder onheil; onder hen bijvoorbeeld de jonge arts Ies Voet, die een van de eersten was die viel in de strijd tegen het fascisme. En intussen stuurde de Nederlandse regering, op straffe van steuninhouding, werklozen naar Duitsland — om Hitler te helpen bij zijn oorlogsvoorbereidingen.

Wenen, München, de *Kristallnacht* brachten de dreiging ras naderbij. De joden in Nederland vormden een kwetsbare, nog verspreide en gevarieerde groep, toen in 1940 de parachutes neerdaalden en de tanks binnenrolden. De 'critische bederfwerende korrel zout' die zij volgens de filosoof Leo Polak zo menigmaal meebrachten, kon dit overweldigende bederf niet keren.

Foto-archief Spaarnestad

Joodse Paasfeest-markt in de Jodenbreestraat.

DUITSE EMIGRANTEN
IN NEDERLAND

UITSTEL VAN EXECUTIE

H. WIELEK

'Het paspoort is het edelste deel van een mens. Het komt ook niet zo eenvoudig tot stand als een mens. Een mens kan overal tot stand komen, op de lichtzinnigste wijze en zonder aanwijsbare reden, maar een paspoort nooit. Daarom wordt het ook erkend als het goed is, terwijl een mens zo goed kan zijn als maar mogelijk is en toch geen erkenning oogst.'

(Bertolt Brecht in 'Flüchtlingsgespräche'.)

Joodse vluchtelingen uit Duitsland waren na 1933 en vooral na de *Kristallnacht* in 1938 winstgevende objecten voor bedriegers van allerlei slag; voor handelaars in mensen die in paniek verkeerden, voor oplichters die voor alles en nog wat wilden zorgen, maar dan plotseling verdwenen met het geld, soms het laatste geld van hen die Duitsland wilden, moesten verlaten. Diverse consulaten profiteerden op hun wijze van de radeloosheid der Duitse joden door het verstrekken van valse visa. Ladingen vluchtelingen werden naar Zuid-Amerika gebracht, door de regeringen geweigerd en teruggebracht naar Duitsland, waar arrestatie en dood hun wachtten.

In 1938 werd in Evian een internationale conferentie gehouden om een massale joodse emigratie mogelijk te maken. De conferentie werd een volledige mislukking. Geen van de beschaafde regeringen wilde haar vingers branden. In pathetische redevoeringen gaf men blijk van zijn sympathie voor de arme joden, maar daar bleef het bij. Op initiatief van de Volkenbond werd een 'Hoog Commissariaat voor Duitse Vluchtelingen' opgericht — een doodgeboren kind.

Duitse emigranten en vluchtelingen waren legaal en illegaal Nederland binnengekomen. Zij ondervonden solidariteit hier en daar. Zij werden gewantrouwd veelal, geminacht. Joden — dat moest dan maar. Maar waren zij niet ook Duitsers? Zij werden geduld. 'Geduld' was trouwens de voorwaarde om in het vreemde land in leven te blijven. Geduld! Wachten!

Er kwamen prominenten over de grens: schrijvers als Heinz Liepmann (die wegens 'belediging van een bevriend staatshoofd' door een Nederlandse rechter veroordeeld werd), Georg Hermann, Max J. Friedländer, Karl en Louise Kautsky, Erich Kuttner (die in Nederland '*Das Hungerjahr 1566*' schreef, een boek over de Tachtigjarige Oorlog, waarin dit gebeuren marxistisch geïnterpreteerd werd).

Nederlandse uitgevers, onder anderen Querido en Allert de Lange, publiceerden werk van Duitse auteurs dat in Duitsland verboden en verbrand was, boeken van Albert Einstein, Sigmund Freud, Joseph Roth, Ernst Toller, Hermann Kesten, Alfred Döblin en anderen.

Tot de schilders, regisseurs, cabaretiers, zangers die in Nederland asiel vroegen, behoorden Max Beckmann, Ludwig Berger, Max Ophüls (wiens maatschappij-kritische 'Komedie om geld' een van de weinige voortreffelijke Nederlandse speelfilms is), Rudolf Nelson, Kurt Gerron. Ook deze kunstenaars stonden vaak voor het niets. Ook zij waren wel eens op steun aangewezen.

Er kwamen financiers en zakenlui binnen, die — volgens de door mr. J. C. Baert, voorzitter van het 'Algemene Vluchtelingen Comité' verzamelde gegevens — nieuwe bedrijven opzetten, voornamelijk in de confectie-industrie, en zodoende de exportmogelijkheden van Nederland verruimden en werkgelegenheid verschafften.

De vele naamlozen zonder faam en geld waren weer het kind van de rekening. Voor (legaal) naar Nederland geëmigreerde Duitsers werd het dagritme bepaald door woorden en begrippen als: werk, werkvergunning, verblijfsvergunning, vreemdelingenpolitie, gunstpas, doorreisvisum. Een trieste kringloop. Een voorwaarde voor toelating van emigran-

opbrengst van de gehouden collectes was verrassend hoog. Hulp kwam van de kwakers en, voor gedoopten, van confessionele comités. Voor het merendeel der joodse emigranten zorgde uitsluitend het 'Comité voor Bijzondere Joodse Belangen'. Morele steun gaf het progressief-politieke 'Comité van Waakzaamheid', dat de harde Nederlandse regering aanviel.

Politieke vluchtelingen — onder wie vele joden van wie sommigen tijdens de oorlog belangrijk werk deden in het verzet — waren er bijzonder slecht aan toe. Het aantal illegale vluchtelingen (grotendeels communisten) bedroeg minstens tienduizend. Velen van hen beschouwden Nederland als doorgangs-

Boven: in 1934 vluchtte de Duitse schilder Theo Ortman naar Nederland. Dat is zijn visie op de Duitse nationaal-socialisten.

Linkerpagina: joodse kinderen uit het eerste vluchtelingentransport dat in 1938 uit Duitsland naar Nederland kwam.

ten was: zij moesten aantonen dat zij over voldoende middelen van bestaan beschikten (in 1938 waren dat f 10.000,—), terwijl de Duitse regering 'vlucht van joods kapitaal' tegenging.

Voor toelating en ondersteuning van Duitse vluchtelingen demonstreerden in maart 1933 ruim twintigduizend Amsterdammers. De

huis, waarvandaan ze via Frankrijk naar Spanje trokken om aan de zijde van de antifascisten tegen Franco te strijden.

In mei 1938 zond de minister van justitie aan de procureurs-generaal bij de gerechtshoven en aan de politieautoriteiten een rondschrijven op grond waarvan vluchtelingen niet meer toegelaten mochten worden, behalve wanneer zij in 'werkelijk levensgevaar' verkeerden of wanneer zij 'van belang waren voor Nederland.'

En het 'Nederlandsch Israëlitisch Weekblad' (een van de joodse bladen) keurde deze maatregel goed: 'Een nog grotere toename van vreemdelingen-vestiging zou de nationale economie uit het evenwicht brengen, terwijl

een nog sterkere aanwas van vreemdelingen het gevaar van — om in Duitse trant te blijven — *Ueberfremdung* in zich bergt.' Enkele dagen na de *Kristallnacht*, op 18 november 1938, verscheen in de 'Nieuwe Rotterdamse Courant' een verontwaardigd hoofdartikel, waarin onder meer stond: 'Bijna een week is voorbijgegaan sinds de nieuwe kwellingen waaraan de Duitse joden in hun vaderland worden onderworpen. Daar waar vertwijfeling en ellende de mensen naar de zelfmoord drijft, daar vragen wij, waarachtige Nederlanders, dragers van een vrijheid en een traditie, niet naar het stukje brood dat wij de vreemdeling aanbieden. Dan vragen wij niet of er voor ons mis-

na een tijd van ontbering rust en veiligheid hoopten te vinden, aan de Nederlandse grens ontvangen door een keten van gummi en ijzer. In het gezicht van wat hun een hemel lijkt, moeten zij terug, soms gegrepen door geweld, terug niet alleen naar het land waar hun het leven onmogelijk werd, terug in de handen van een staatspolitie die op hen wacht.'

Op 2 december 1938 stelde minister Colijn de Tweede Kamer gerust: 'De regel is dat de grens Nederland-Duitsland in het algemeen voor vluchtelingen gesloten is.' De leden van de NSB waren het roerend met hem eens. Een aantal kamerleden, voorop Donker, Drees en Lou de Visser, verzetten zich tegen

ment van sociale zaken, kwam in een rapport tot de conclusie:

'De regering vaardigde circulaire's uit om toe te laten alleen degenen die een vergunning bezaten, of die papieren konden vertonen welke zij niet konden bezitten, of bewijzen konden brengen die buiten hun mogelijkheid lagen.'

Velen werden 'uitgeleide gedaan' door de Nederlandse politie, teruggebracht naar de grens, naar Duitsland, omdat zij aan één of meer voorwaarden niet voldeden.

Toch leefden eind 1939 in Nederland tussen de dertig- en vijfendertigduizend uit Duitsland afkomstige immigranten. In Reuver, Hellevoetsluis, Nunspeet, Hoek van Hol-

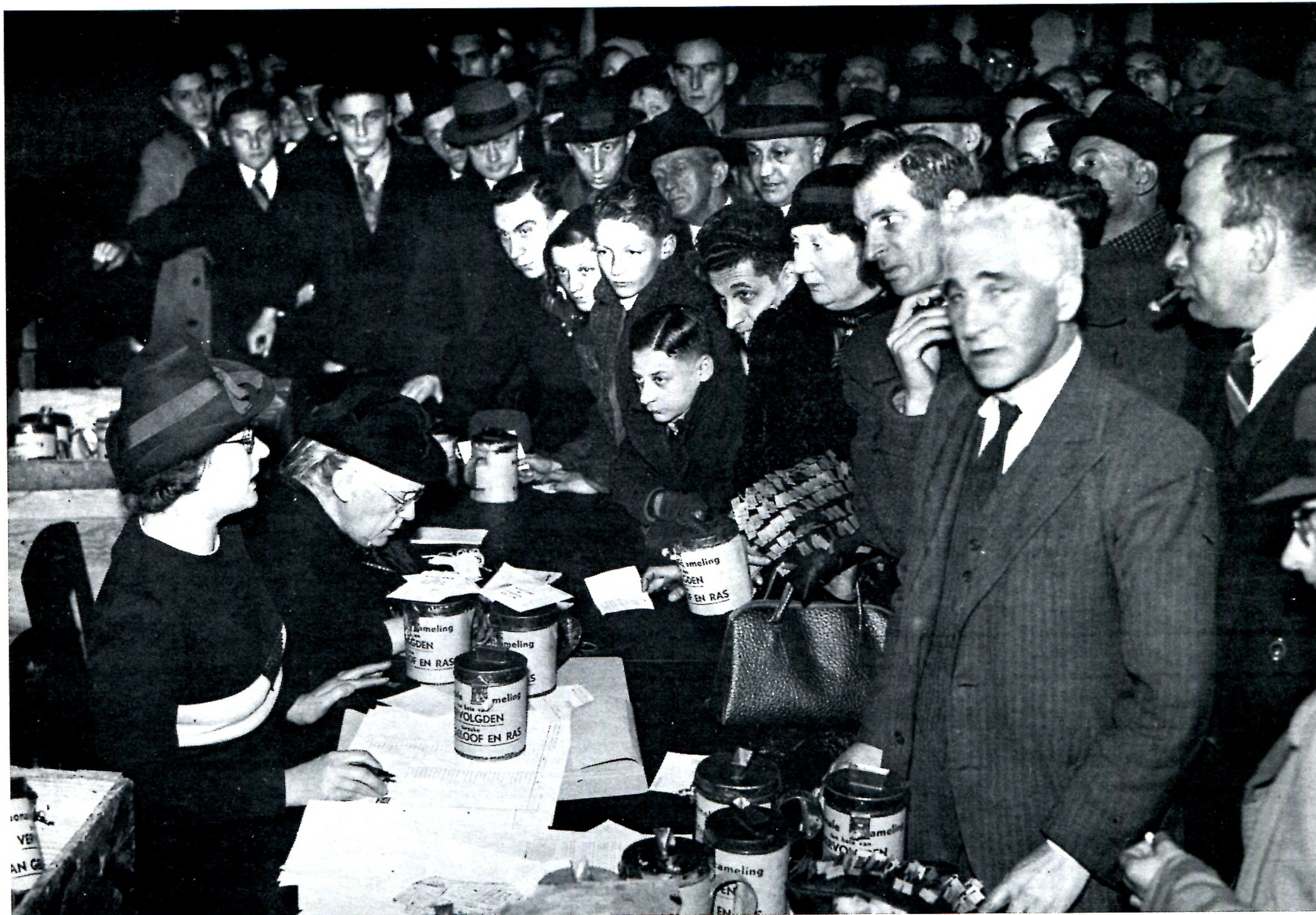

Foto-archief Spaarnestad

schien iets minder over zal blijven. Dan kennen wij de betekenis van Gods gebod: hebt uw naasten lief gelijk uzelf. Maar helaas, zo reageerde niet de Nederlandse regering. O zeker, zij deed iets. Zij liet haar gezanten informeren, zij zond telegrammen. Zij liet wat kinderen toe, die tegen de grens waren aangedreven. De Voorzitter van de Ministerraad hield een rede, welke beloften scheen in te houden, beloften voor menselijkheid en rechtvaardigheid. Maar hij droeg ook de grensbewaking op ervoor te zorgen dat geen vreemdeling de grens over kwam. En zo werden zij, ouden van dagen en kinderen, waaronder zieken en gewonden, die na moeizame tochten en dikwijls

Eind 1938 werd in heel Nederland een grote vluchtelingencollecte gehouden. In Artis meldden zich honderden vrijwilligers.

dit beleid. Ook mr. J. C. Baert nam het in een tegen bureaucratie en kilheid gerichte brochure voor de verdrevenen op:

'Voor een groot aantal van de vluchtelingen die op Nederlandse bodem verblijf houden, is dat verblijf zeer onzeker; want óf zij durven zich niet bij de politie melden uit angst te worden geïnterneerd of uitgeleid, óf zij hebben toestemming hier tijdelijk te verblijven, aan welke gunst elke politieautoriteit zonder opgaaf van reden een einde kan maken.'

En Th. van Lier, adviseur bij het departe-

land en in nog tweeëntwintig kampen werden legaal en illegaal binnengekomen vluchtelingen 'opgenomen'. In oktober 1939 werd in plaats hiervan één voor vijftienhonderd emigranten bestemd kamp in Westerbork (Drente) geopend. Hier leefden zij in barakken, zij waren van hun vrijheid beroofd en aan strenge kampregels onderworpen. Voor deze reglementering stemden niet alle tachtig leden van de Tweede Kamer; tweeëndertig afgevaardigden verklaarden zich tegen deze maatregel.

Enkele maanden later nam de Duitse overheid kamp Westerbork dankbaar over. Het werd een *Durchgangslager* voor joden met bestemming Auschwitz.

KAT EN MUIS

PROF. DR. J PRESSER

Een kat speelt met een muis. Zij heeft haar gevangen, haar klauw houdt het dier overmeesterd; de prooi is volkomen machteloos. Toch laat de kat haar even los, even maar. De muis loopt weg, probeert dat althans; tevergeefs, de klauw schiet uit. Dit herhaalt zich, soms enkele, soms vele malen. Het eind is altoos weer: de kat doodt de muis. Genadeloos, onverbiddelijk.

Dit spel nu hebben tijdens de bezetting 1940-1945 de Duitsers hier te lande met de joden gespeeld. Ook trouwens in België, Luxemburg, Frankrijk, Denemarken en Noorwegen. In Oost-Europa traden ze van meet af aan veel onverbloemder op, begon de eigenlijke uitroeiing al met de inval der Duitse legers. In West-Europa namen zij hun gemak ervan, ook in Nederland, waar zij door allerlei omstandigheden het hoogste percentage slachtoffers bereikten.

Tot januari 1941, de in dit hoofdstuk behandelde periode, geen gewelddadigheid van betekenis. Nauwelijks voelbare haatcampagnes, geen pogrom. Maar dan toch al de 'schrijftafelmoordenaars' op volle toeren, de keurige, toegewijde, veelal gediplomeerde en titeldragende ambtenaren, op hun bureaus de maatregelen voorbereidend welke voorlopig 'alleen maar' de ontrecting en isolering, straks de massale verdelgung moesten inleiden, waaraan zij hun eigen handen niet vuil zouden maken. Eerst de zachte pedaal. De schijn van wettigheid handhaven. Zo nu en dan eens toegeefflijk doen. Opschudding vermijden. Van tijd tot tijd binnen de joodse gemeenschap afzonderlijke groepen aanpakken (alléén Duitse joden, of alléén orthodoxe, of alléén winkeliers), opdat de anderen zich even opgelucht konden voelen: ze hoefden het niet zichzelf aan te trekken. Nimmer aankondigen wat men zou gaan doen, de joden plaatsen voor voldongen feiten. Maar, zoals gezegd, keurig, legaal gestroomlijnd, nauwelijks onvriendelijk; correctheid boven alles, althans dat eerste halfjaar. Eind december 1940 liepen de ontslagen joodse ambtenaren vrij en ongehinderd rond, in het genot van een behoorlijk wachtgeld; ze leken met vakantie. Er waren niet-joden die hen benijdden, die met hen wilden ruilen; boften die joden even!

Die zonnigheid was onmiddellijk na de wapenstilstand begonnen. Na de eerste ontsteltenis en paniek konden de joden weer ademen. 'Wij zijn niets van plan tegen de synagoge', aldus een Duitse officier. Anderen zeiden het hem na. Op de militaire

autoriteiten volgden de civiele; in de installatie van rijkscommissaris Seyss-Inquart op 29 mei kwam het hele woord jood niet voor. Wél het nare woord bloed, in de zin van afstamming. Nu ja, als dat het ergste was... Vreemd, vreemd: dat wolkje aan het verder zo heldere uitspansel wou maar niet verdwijnen, integendeel. Er kwamen andere bij: bij het ANP en bij 'De Telegraaf' vlogen al dadelijk enige joodse journalisten eruit. Velen, ook joden, konden dat toch nog 'begrijpen'. Als dat het ergste was... Joodse werklozen kwamen (evenmin als asociale en communisten) niet in aanmerking voor tewerkstelling in Duitsland. Alweer: goedbeschouwd boften die joden toch maar even! Daarna echter iets ingrijpends: joden moesten de Luchtbescherming uit; zo iets was toch wel een onmiskenbare discriminatie. Daarna verscheen het verbod van ritueel slachten. Officieel ging het volstrekt niet dáárom, alléén om 'vermijding van dierenkwelling'; joden werden in deze hooggestemde verordening helemaal niet genoemd. Alléén orthodoxe joden leken getroffen; was dat nu op zich zo heel erg? De Duitse joden moesten Den Haag en het kustgebied verlaten. Kom, kom, alléén de Duitse. Als dat het ergste was... Men moest ze tenslotte een beetje stoom laten afblazen, die Duitsers. Maar toen kwam er toch iets erg vervelends. De Duitsers zeiden niets, maar de geruchten waren er. En werden sterker. Op 20 augustus verscheen een verordening, waarin als verscholen de bepaling dat de rijkscommissaris ambtenaren mocht ontslaan, als hij dat 'in bepaalde gevallen' nodig vond. Ging dat tegen joden? Och neen, ze werden al weer helemaal niet genoemd. Op 28 augustus bleek opeens, als toevallig, dat joden dan wel niet zouden worden ontslagen, maar niet aangesteld en ook niet bevorderd mochten worden. Vervolgens op 13 september de verordening welke, indien nodig, afwijkingen van het bestaande ambtenarenrecht toestond.

In de loop van oktober kwam dan toch de aap duidelijker uit de mouw. Dat was toen iedere ambtenaar met zijn handtekening moest bekrachtigen noch joods, noch 'joods-vermaagschap' te zijn; ook met een concubine heette men 'vermaagschap'. Moest men, mocht men deze zogenaamde Ariërvrklaring tekenen? Het was 1940; wat voor ons thans bekend verleden is, was toen onbekende toekomst. Men zag, men overzag het niet. De Nederlandse ambtenaar had geen ervaring met weigeren, laat staan met sabote-

ren. Geen man van *Befehl ist Befehl*, maar wel van plichtsbesef. Vrijwel allen tekenden; een enkele die weigerde 'als belijdend christen en als Nederlander', ging de gevangenis in. Maar hij bleef niet alleen staan in zijn protest. Het zwol aan.

Deze ontwikkeling vond nog meer voedsel in de verordening van 22 oktober 1940, de aanmelding voorschrijvend van joodse ondernemingen. Hier moest de bezetter de joden niet alleen openlijk noemen, maar tevens, eindelijk, definiëren. Laat ons horen wat hij ervan terechtbracht:

Artikel 4: Begrip 'jood'

1. Jood is een ieder die uit ten minste drie naar ras voljoodse grootouders stamt.

2. Als jood wordt ook aangemerkt, hij die uit twee voljoodse grootouders stamt en

1) hetzij zelf op de negende mei 1940 tot de joods-kerkelijke gemeente heeft behoord of na die datum daarin wordt opgenomen;

2) hetzij op de negende mei 1940 met een jood was gehuwd of na dat ogenblik met een jood in het huwelijk treedt.

3. Een grootouder wordt als voljoods aanmerkt, wanneer deze tot de joods-kerkelijke gemeenschap heeft behoord.

Wie de moeite neemt dit ambtelijke proza op zich te laten inwerken, komt er allicht op eigen kracht wel achter dat de Duitse begripsbepaling lang niet waterdicht was. Zo weinig was ze dat, dat ze de bezetters een grote ruimte, speelruimte dus, liet voor hun geliefde kat-en-muis-tactiek. Dat zal nog blijken. Voor 1940 rest nog de vermelding van één verordening, welke in joodse huishoudingen de arbeid verbood van 'personen van Duitse nationaliteit, van Duitsen of stamverwanten bloede'. Erg? Neen, en zeker niet 'het ergste'. De geschiedenis van het individuele protest is niet te schrijven; wij weten er te weinig van. Hier zij alleen met ere gewag gemaakt van de illegale brochure 'Bijna te laat!' van de jonggestorven theoloog dr. J. Koopmans. Hierin wordt al van de joden voorspeld: 'Zij gaan eruit en zij gaan eraan'. Als een boeteproofte spreekt Koopmans van 'de goddeloosheden van onze vijand, de gruwelen die dit land verontreinigen, de verbijs-tering welke hier wordt aangericht'. De illegale pers, zoals de 'Nieuwsbrief van Pieter 't Hoen' (Frans Goedhart), 'Vrij Nederland', 'De Waarheid', bleven daarbij niet achter. Daar stak maar al te zeer tegen af de houding van die colleges van welke men een duidelijke verwoording had verwacht van wat onder velen leefde: van de secretarissen-gene-

raal, van de Hoge Raad. De kerken kwamen in beweging, niet alle nog en langzaam en schoorvoetend; er was nog veel verwarring en veel aarzeling. Het sterkste collectieve verzet kwam van de universiteiten, van enkele tenminste.

Voorop zij Delft genoemd, welke hogeschool het spits afbeet en als eerste gesloten groep het risico op zich nam van een staking ten bate van de slachtoffers van discriminatie. Het ontslag van drie joodse hoogleraren gaf aanleiding tot een spontane demonstratie, welke doorging ondanks de poging van een enkele hoogleraar de beweging te stuiten. De student Frans van Hasselt voerde het woord; zijn thema was: 'Zalig zijn zij die

bijzonders' zou gebeuren en men werd niet teleurgesteld. Niet alleen prees hij het werk van de ontslagene, maar hij keerde zich ook ondubbelzinnig tegen de bezetter met striemende uitspraken, welke een welhaast klassiek getuigenis vormden:

'Hun daad kwalificeert zichzelf afdoende. Het enige wat ik thans begeer is: hen uit het gezicht en beneden ons te laten en uw blik te richten naar de hoogte, waarop de lichtende figuur staat van hem wien onze aanwezigheid hier geldt.' Tegenover 'een macht die op niets dan enkel op zichzelf kan steunen', plaatste Cleveringa dan 'deze nobele en ware zoon van ons volk, deze mens, deze studentenvader, deze geleerde, dien de vreemdeling

Wanneer wij dan volledigheidshalve vermelden dat aan andere universiteiten ook wel wat — wat, maar niet veel — gebeurde en dat zowaar op een enkele middelbare school (het Amsterdamse Vossiusgymnasium bijvoorbeeld) een korte staking plaatsvond, dan zijn wij gekomen tot aan de drempel van het nieuwe jaar 1941. Al in de eerste maanden daarvan zou wat tot nu toe nauwelijks meer was dan een protest, uitgroeien tot verzet, met als hoogtepunt natuurlijk de Februaristaking. Maar voor het zover was, had de bezetter het vriendelijke masker wel helemaal afgeworpen en had men de gelegenheid gekregen de moordenaar te herkennen, genadeloos, onverbiddelijk...

D. de Herder

vervolgd worden om der gerechtigheid wille.' Op 25 november volgde de staking van drieduizend studenten. In 1941 werd Frans van Hasselt gearresteerd; in 1942 overleed hij in het concentratiekamp Buchenwald...

De vonk sloeg op 26 november over naar Leiden; hier moesten twee hoogleraren en een lector 'eruit'. In deze universiteit, hoedster van een grote traditie, stonden enige hoogleraren op de bres en is vooral de herinnering bewaard gebleven aan het optreden van professor R. P. Cleveringa, die een deel van de colleges zou waarnemen van de ontslagen professor Meijers, een rechtsgeleerde van internationale naam. Men verwachtte dat bij Cleveringa's eerste optreden 'iets

welke ons thans vijandelijk overheerst, ontheft van zijn functie, een persoonlijkheid van wien wij niet zullen aflaten te geloven dat hij hier behoort te staan en, zo God het wil, zal weerkeren.'

Dit woord vond ook ver buiten de universiteit een echo, doordat de woordelijke tekst dezelfde nacht werd vermenigvuldigd; de eerst klaargekomen exemplaren, meteen op de post gedaan, werden door sommige ontvangers gestencild en zo konden duizenden Nederlanders al binnen enkele dagen het volledige getuigenis lezen. Professor Cleveringa werd een dag na zijn toespraak gearresteerd en acht maanden gevangen gehouden.

Boven: dr. J. Koopman, die in zijn brochure 'Bijna te laat!' van de joden voorspelde: 'Zij gaan eruit en zij gaan eraan.'

Links: Frans van Hasselt leidde in Delft een demonstratie van studenten tegen het ontslag van drie joodse hoogleraren.

Rechtsboven: prof. dr. R. P. Cleveringa, die zich fel keerde tegen de bezetter en tegen diens anti-joodse maatregelen.

Rechts: de tekst van de rede van prof. Cleveringa raakte ook buiten universitaire kringen bekend doordat hij de nacht nadat hij was uitgesproken, vermenigvuldigd werd.

OM DRIE REDENEN NIET

In het Christelijk Lyceum in Hilversum hangt de spanning van de eindexamens. Buiten wachten scholieren die nog niet aan de beurt zijn geweest hun reeds geëxamineerde klasgenoten op. 'Hoe ging het? Wat vragen ze? Zijn de gecommiteerden lastig?'

Een van de gecommiteerden is (oud-'Standaard'-journaliste) dr. Gesina H. J. van der Molen uit Aerdenhout. Graag had ze toegestemd toen ze een maand of drie geleden was gevraagd door de inspecteur van het middelbaar onderwijs. Maar met afschuw had zij

het formulier bekeken dat ook in de enveloppe was ingesloten: 'Afstammingsverklaring A'. Wat deed dat er nu toe van welk ras zij was? De benoeming tot lid van de examencommissie zou ze graag aanvaarden, schreef ze de inspecteur. Op een apart briefje evenwel maakte ze duidelijk waarom ze niet van plan was de bijgevoegde Ariërverklaring te tekenen. Om drie redenen niet.

'Door ondergetekende is geen afstammingsverklaring (A) geteekend en zulk een verklaring zal ook nimmer door haar worden geteekend, daar zij het maken van onderscheid naar bloed en ras tussen Joden en niet-Joden in strijd acht met het Christelijk beginsel, volgens hetwelk alle mensen voor God zondaars zijn, die zonder uitzondering Zijn genade in Christus behoeven en verkrijgen. Bovendien is zij ervan overtuigd, dat elke achteruitstelling der Joden een vergriep is tegen het volk, dat door God van oudsher werd uitverkoren om daaruit den Zaligmaker der wereld te doen geboren worden.

Tenslotte is zij van meening, dat de ondertekening van bovenbedoelde verklaring een eersten stap is op den weg der Jodenvervolging, die een schande is voor elk Christenvolk en in het bijzonder geheel in strijd is met de beste tradities van ons Nederlandsche volk.'

Niets had dr. van der Molen er meer over gehoord. Haar benoeming tot gecommiteerde was gewoon doorgestaan.

Maar tijdens de examens rinkelt in het Christelijk Lyceum de telefoon. 'Met den inspecteur van het middelbaar onderwijs. Kan ik dr. Van der Molen direct even spreken?'

Dr. van der Molen wordt uit het examenlokaal gehaald. Het gesprek verloopt bewogen. De inspecteur vertelt haar grote last te hebben gekregen met haar weigering om de Ariërverklaring te tekenen. Trek die weigering in, dringt hij aan. U kunt ons een boel moeilijkheden besparen als u uw document intrekt. Maar dr. van der Molen prakkezeert er niet over. O ja, ze weet wel dat vrijwel iedereen deze verklaring getekend heeft, maar zij zal het niet doen. Verontwaardigd is ze dat de inspecteur druk op haar uitoefent, nog wel een gereformeerde broeder! Ik denk er nog nèt zo over als drie maanden geleden, zegt zij, ik teken niet. Dan heb ik bevel u onmiddellijk te ontslaan, zegt de inspecteur.

Bewogen keert dr. van der Molen terug in het examenlokaal. 'Ik mag niet langer examineren.' Ze zoekt de schoolleiding om het verhaal te vertellen. Als een lopend vuurtje gaat het nieuws door het lyceum. 'Die vrouwelijke gecommiteerde is plotseling ontslagen omdat ze de Ariërverklaring niet wil tekenen.' De opschudding is groot als dr. van der Molen het schoolgebouw verlaat. De scholieren vinden het prachtig. De tekst van haar principiële weigering wordt gestencild en doet als illegaal document de ronde.

Velen beginnen spijt te krijgen van hun handtekening.

*(Uit 'Opstand der gezagsgetrouwen' door Ben van Kaam
Zomer en Keunig—Wageningen)*

Extranummer

DE GEUS

30 Nov. 1940

ONDER STUDENTEN

Rede van Prof. Mr. R.P. Cleveringa, Decaan van de Juridische Faculteit, naar aanleiding van het ontslag van Prof. Mr. E.M. Meyers als hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, gehouden Dinsdag 26 November 1940 in het Groot Auditorium.

"Ik treed hier vandaag voor U, op een uur, waarop gij gewoon waart een ander voor U te zien: uw en mijn leermeester Meyers. De oorzaak ervan is een door hem hedenochtend rechtstreeks van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ontvangen brief van den volgenden inhoud: 'Ingevolge opdracht van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied inzake niet-Arisch overheidspersoneel en met dat personeel gelijkgesteld, breng ik te Uwer kennis, dat U met ingang van heden van de waarneming van Uw functie als Hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden is ontheven. De Rijkscommissaris heeft bepaald, dat de betrokkenen voorloopig in het genot blijven van hun wedden.'

Ik geef U dit bericht in zijn naakte kaalheid, en zal niet pogen het nader te kwalificeeren. Ik vrees, dat de woorden, die ik zou kunnen vinden, hoe ik ze ook koos, te ver achter zou blijven bij de smartelijke en wrange gevoelens, die het bij mij en bij mijn ambtgenooten heeft opgeroepen; en ik ben er van overtuigd: ook bij U en bij tallozen binnen en, waar zij het zullen vernemen, buiten onze grenzen. Ik geloof van een poging tot vertolking ervan ook daarom af te kunnen zien, omdat ik een gevoel heb, als zweven op dit oogenblik onze gedachten en stemmingen zonder klanken niettemin volkomen nauwkeurig kenbaar over en weer, en af en aan, tusschen ons allen.

Niet om zulk een vertolking is het, dat ik nog eenige woorden tot U verzoek te mogen richten; had ik geen ander doel dan de accentueering onzer stemming, ik zou denk ik geen beter middel te baat hebben kunnen nemen, dan hier eindigen, en U over te laten aan de ijzige beklemming van de houteringwekkende stilte, die dan terstond om ons heen zou hangen. Evenmin zal ik met mijn woorden Uw gedachten pogen te leiden naar hen, van wie het schrijven, van welks inhoud ik U verslag heb gedaan, is uitgegaan. Hun daad kwalificeert zichzelf afdoende! (overweldigend applaus)

Het eenige, wat ik thans begeer, is men uit het gezicht en beneden ons te laten, en Uw blik te richten naar de hoogte, waarop de lichtende figuur staat van hem, wien onze aanwezigheid hier geldt. Want het lijkt mij goed, dat wij ons op dit oogenblik nog eens duidelijk te binnen trachten te brengen, wie het is, welken een macht, die op niets dan enkel zich zelf kan steunen, hier na een dertigjarige werkzaamheid achteloos terzijde schuift. Wie het is, dien wij zijn arbeid aldus moeten zien "onderbreken"....

(Prof. Cleveringa geeft dan een korte opsomming van de geschriften van Prof. Meyers, die hij besluit:) Het zou intusschen weinig passen, wanneer ik het er bij U alleen liet aankomen op een indruk, aldus gewekt door kwantitatieve mededeelingen - er zijn massaliteiten, die eerder weerszin wekken, dan eerbied! (overweldigend applaus) - en de groote omvang van het oeuvre van een geleerde kan samengaan met een luttel belang ervan.

(Na Prof. Meyers' veelzijdigheid aan de hand van talloze voorbeelden te hebben belicht, eindigt Prof. Cleveringa:)

Een geleerde van buitengewoon formaat, een leermeester ook van ongewoon doceertalent, een hoogleeraar, die niet alleen de hoofden tot denken en werken heeft gebracht, van de duizenden, die hij is voorgegaan, maar die er tevens, zonder dat ooit de minste uiting van populariteitsgewin bij hem waargenomen is kunnen worden, de harten van heeft veroverd.....

Voor de stad zijner inwoning was hij steeds een verdienstelijk burger, die wanneer hij zou willen, - maar zoo iets wil hij nooit - , op veel stille arbeid en onbaatzuchtige toewijding zou kunnen wijzen ten dienste van de gemeenschap. Van zijn volk was hij een goed en trouw en eerlijk zoon: toen van het tweede onderdeel van het "Ligurische Erfrecht", waarvan het eerste om begrijpelijke redenen in het Fransch was verschenen, het eerste deel uitkwam in zijn moedertaal, lichtte hij dit als volgt toe: "Ik kon niet van mij verkrijgen, het recht van gewesten, welker rechtsbronnen uitsluitend in het Nederlandsch gesteld zijn, het eerst in een vreemde taal te behandelen".

Het is deze Nederlander, deze nobele en ware zoon van ons volk, deze

HOUZEE EN HANDEN THUIS

PROF. DR. J. PRESSER

Houzee en handen thuis! Zo zou men het consigne kunnen samenvatten dat na de half mei 1940 ingetreden wapenstilstand de achterban der NSB, de WA, dus de echte Mussertjongens, van hun Leider te horen kregen, toen deze pittige jongelieden de koppelriemen omgordden en de laarzen oppoetsten voor het Grote Ogenblik, thans aangeboren. Nu immers zou de langbegeerde afrekening plaatsvinden met de tegenstanders, met de joden, met al diegenen die hen voortdurend met verachting hadden bejegend, hen voor verraders hadden uitgemaakt, hen hadden gehoond en gesmaad. Nu zou 'de straat' hun toebehoren — hun en niemand anders. Dat viel deerlijk tegen. Zeker in het eerste

halfjaar van 1940 kregen zij maar weinig speelruimte voor hun zo ideële arbeid. Afrekenen, inpeperen — het was er niet bij. Een beetje ruiten ingooien bij de Amsterdamse Bijenkorf, in een café hier en daar; dit op zichzelf opwekkende glasgerinkel vormde een slechts schamele vergoeding, schonk nauwelijks een uitlaat aan de zo hooggespannen verwachtingen. Maximaal zo nu en dan eens een vechtpartij met de anderen, die zich ook, alsof er niets gebeurd was, op die straat bevonden, er nota bene met bladen ventten welke meer aftrek hadden dan de hunne, openlijk insignes droegen die in aantal de hunne in het niet deden zinken (wij denken aan de Nederlandsche Unie).

Vanwaar die zo pijnlijke, zo onverdiende tegenvaller?

Om te beginnen duldden de bezetters, voorlopig dan, geen *Krawall*, geen herrie. Tegen joden niet, nog niet, en zeker niet tegen anderen, tegen die *reinrassige* Nederlanders, die zij als stamverwanten van onbesproken Germaansen huize alsnog via mildheid en ordentelijkheid hoopten te winnen voor de Idee. Vervolgens voelde een deel van de leidinggevende NSB'ers er ook al niets voor, Mussert zeker niet. Misschien lag dat aan zijn hele geaardheid, aan zijn mentaliteit van nette burgerman, gruwend van straat-schenderij, van uit de band springen. Ook was hij nog niet met zichzelf in het reine

omtrent zijn houding tegenover de joden en zeker niet tegenover de joden binnen zijn eigen beweging. Bovendien wilde hij bij de Duitsers de schijn handhaven dat hij, en alleen hij, die beweging volkomen in de hand had, dit met het oog op het door hem zo vurig begeerde leiderschap van het hele Nederlandse volk.

Het viel Mussert toch niet mee de ferme-jongens-stoere-knapen in de hand te houden. Hij moest zich wel rekenschap geven van de zuigkracht van andere bewegingen, waarvan de leiders met minder gewetensbezwaren sukkelden. Vooral de zogenaamde NSNAP maakte zich schuldig aan doodgewone oneerlijke concurrentie. Haar leden leken im-

Door inbeslagname van ons blad werd deze uitgave verlaet. Wij komen hierop terug.

RUDOLF MEESTERS

De 'Doodsklok', het 'Volksblad bij de opruiming van het jodendom' (rechts) werd enige malen in beslag genomen (boven) en tenslotte verboden — niet om zijn antisemitisme, maar om de anti-NSB-houding.

Links: de WA deed haar best het de joden zo lastig mogelijk te maken, maar kreeg van de Duitsers weinig speelruimte.

mers niet alleen in de naam meer op de Duitse zusterpartij (NSDAP), maar ook in hun uniformen, in hun groet ('Heil Hitler!'), in hun hele optreden. Dat waren pas de 'echte knokkers', deels weliswaar 'ongure elementen', ja, 'mannen uit de onderwereld' (woorden van hun eigen leider, toen het zelfs hem te bont werd en hij een kleine sortering al te hardhandige paladijnen de partij moest uitschoppen). Tussen zulke echte mannen-van-de-daad en de van ongeduld trappelende NSB'ers, samen in de hoofdstad als 'Kalverstraatpiraten' aangeduid, kwam het soms tot broedermarsen, culminerend in het molesteren en mishandelen van tegenstanders, liefst joden, maar ook niet-joden als het zo uitkwam.

Het vervulde Mussert met zorg.

Waarbij dient erkend dat hij er niet achter kon komen wat de Duitsers nu precies van hem wilden in dit opzicht. Goed: geen *Krawall*. Maar tussen de Duitse topfiguren hier te lande deden zich vaak afwijkende meningen voor; zo ried een van hen, met wie Mussert 'goed stond', de *Generalkommissar* Schmidt, hem aan de NSB vooral op straat te laten zien; de foto's daarvan zouden in Berlijn zijn kandidatuur van Leider in Nederland zeker scherper stellen. De beide weerkorpsen, de WA en de Nederlandse SS, ontvingen de Duitse toestemming marsen te houden, ja, maar alleen van een propagandistisch karakter. Dáárop zaten de roerigste

elementen nu niet bepaald te wachten... Tegen het eind van 1940 ging het er voor hen toch wat hoopvoller uitzien. Een troep van zeventig tot tachtig van hen ontketende een hevige vechtpartij in een café op het Rembrandtsplein. Maar toch kwam achteraf een wachtmeester van de WA een beetje zielig bij de directie verklaren dat het eigenlijk verkeerd was geweest, dat de schuldigen disciplinair zouden worden gestraft en de schade vergoed zou worden. Neen, veel aardigheid was er niet aan te beleven; pas in het nieuwe jaar 1941 zouden ze aan hun trekken komen.

De antisemitische pers kwam ook maar niet goed van de grond, deels door dezelfde

werkelijk bekwame voorlichter, de radiospreker Max Blokzijl, had een joodse grootmoeder (al bleef dat gruwelijke geheim tot na de oorlog bewaard). De echte antisemitische propaganda kwam vooral tot haar recht in een paar randperiodieken, zoals 'Storm', orgaan van de reeds genoemde SS, waarin sappige ontboezemingen als 'jodentuig' het niet zelden onbeholpen proza kraak en smaak moesten verlenen. Een enkele pogde *Der Stürmer*, het obscene blad van de Groot-Jodenhater Julius Streicher, te evenaren. Daar is bijvoorbeeld 'De Misthoorn', al daterend van vóór de oorlog. Ook dit blad koesterde zich in de speciale genegenheid van Schmidt, maar het tekent toch

1e Luidjaar no. 5

13 September 1940

De Doodsklok

VOLKSBLAD BIJ DE OPRUIMING VAN HET JODENDOM

VERANTWOORDELIJK
REDACTEUR:
RUDOLF MEESTERS

BEHEER:
J. v. CAMPENOL
RUDOLF MEESTERS

Dit blad verschijnt iedere week. Losse nummers: 10 ct. Abonnement f 1.20 p. kwart. Adres: Thorbeckeplein 7, Tel. 48714.

Joden verpesten de zeden.

Een eind aan vrouwen verhuurderij.

Teneinde het brutale benzine-misbruik van den jood DUVEEN te kunnen belichten, schreven wij in ons vorig nummer slechts oppervlakkig over het Rendez-vous-huis aan de Prinsengracht. Wij willen hier thans in dit nummer nader op in gaan, aangezien het meer dan tijd wordt, dat tegen deze beruchte bordeelen, nachtkroegen en gokholten wordt opgetreden.

Dat deze wijf en zij bekend staande huizen nog steeds bestaan en deze schandelijke bedrijven blijven voortwoekeren is iets, waar ons inziens de noodige aandacht aan besteed dient te worden.

Immers is het de taak van de politie niet alleen om personen, die zonder licht rijden, of jongens, die voetballen te bekeuren, doch dient zij in de allereerste plaats de zeden van onze samenleving te beschermen, dient zij ervoor te zorgen, dat aan de zedeloze wantoestanden een einde wordt gemaakt. Dit is niet alleen een taak, doch een eisch.

In tegenstelling hiermede is het voorgekomen, dat de politie, met name inspecteur Cramer van het bureau Stadhouderskade, een dergelijken blinden ijver aan den dag legt door fatsoenlijke vrouwen, die het waagden 's avonds nog op straat te lopen, te beledigen, terwijl aan den anderen kant beruchte huizen in bloeienden welstand verkeerden. Deze inspecteur is werkelijk een

doch ook andere gevaren van groteren omvang loeren hier.

In het Eden-hotel, waarvan de jood Renthall exploitant is, woont bijvoorbeeld een jodin, die in het bewuste huis aan de Prinsengracht een sadistische kamer heeft ingericht.

Dit huis wordt eveneens druk bezocht door een aantal Joden, hetgeen naar aanleiding van het bovenstaande reeds genoeg doet denken. Wij schreven reeds, dat één der vaste bezoekers de jood DUVEEN van de Bilderdijkstraat is en wij kunnen voorspellen, dat dezen jood het brutale benzine-misbruik duur te staan zal komen. Wij zeggen niet teveel, wanneer DUVEEN in het vervolg naar de Prinsengracht zal moeten loopen, doch zijn er zeker van, dat Mannie de Jong zijn klandizie niet zal missen.

Invaliden worden gehaald en gebracht!

Eén der bezoekers van dit huis is voorts nog een blinde jood, wonende in de Vijzelstraat, die gehaald en gebracht wordt volgens het recept van „hooren en bezorgen“ van vele winkelier. Of ook deze tegemoetkoming van klanten zonder prijsverhooging geschiedt, weten wij echter niet en laten wij in het midden. Onder de bezoekers bevinden zich voorts nog een Joden slager van het abattoir, die niet meer onder rabinaal toezicht staat, en die nu

Is het wonder...?

Van Voddenjood tot Michael Holzmänn.
Van Wreszinsky tot Barmat,
Van Polak, Cohen tot Waterman,
Wat zegt ons de naam?... het is de jood,
die jat!

De naam Jood alleen spreekt reeds boekdeelen,

zij zijn het zonder onderscheid,
die ons volk wilden berooven en bestelen,
is het wonder, dat zij staan in ons krijt?

Is het wonder, dat wij eischen: en nu eruit?
Is het wonder dat wij dit steeds weer herhalen?

Wij zeggen U, hun spel is nu uit,
want wij zullen ons eigen leven bepalen.
G. F.

verpesten, dat het den jood onmiddellijk onmogelijk wordt gemaakt onze zeden te bederven. Wij eischen een radicale oplossing.
Wij eischen, dat een einde wordt gemaakt aan deze vieze samenzweringen, die plaats vinden ten koste van ons prestige en onze veiligheid.

Weet de politie hier niets van?

oorzaken. Dat gold helemaal voor het weekblad 'Volk en Vaderland', waarin de Leider zelf zijn volgelingen onophoudelijk verkwikte met zijn denkbeelden en profetieën, maar toch ook wel voor 'Het Nationale Dagblad'. Een treffende, ook later in de oorlog gehoorde klacht was, dat men er hier eenvoudig niet de bekwame scribenten voor had, een tekort dat nimmer was gevoeld in Duitsland, waar een legioen van *Dichter und Denker*, tot Nobelprijswinnaars toe, was komen opdraven en hun verheven, wat Germaanse ideeën over de joden hoog liet klapwieken boven de nederig opziende schare. Helemaal ontbreken deden ze in Nederland dan wel niet, maar het bleef tweede keus. De enige

dat de NSB, in die kolommen te vaak aangevallen ondanks de protectie van deze fijnproever, een verschijningsverbod wist door te drukken. Het was een colportage-orgaan en het heet dat een voorbijganger eens op het Amsterdamse Muntplein de welgemeende raad opving: 'Leest de Misthoorn, het officiële orgaan tegen het weren van de joodse invloed!' Dáárom is het echter niet verboden. Eenzelfde lot trof trouwens na een vluchtig bestaan 'De Doodsklok', het 'Volksblad bij de opruiming van het jodendom'. Men kan vaststellen dat de goede wil er was, het geloof in de Idee hecht bleef, maar dat het toch maar niet erg scheen te lukken. En helemaal niet in te slaan.

AMSTERDAM IN
JANUARI EN FEBRUARI 1941

HEIBEL IN DE HOOFDSTAD

M. G. EMEIS JR.

Nieuwjaarsdag 1941. Musserts 'kerstvrede' is voorbij en de Amsterdamse WA hervat, zo nodig geholpen door Duitsers, het plaatsen en doen plaatsen van bordjes met 'Joden niet gewenst' in alle hotels, cafés en restaurants. De felle antisemiet Dr. H. Böhmcker, *Beaufragte* voor de stad Amsterdam, stelt zoveel mogelijk NSB- en WA-leiders in de gelegenheid de film *Jud Süß* te zien. Week na week neemt de provocatie van de Nederlandse nazi's toe. NSNAP'ers vallen in een tram in de Vijzelstraat joodse passagiers aan en trappen hen bij de Weteringschans op straat.

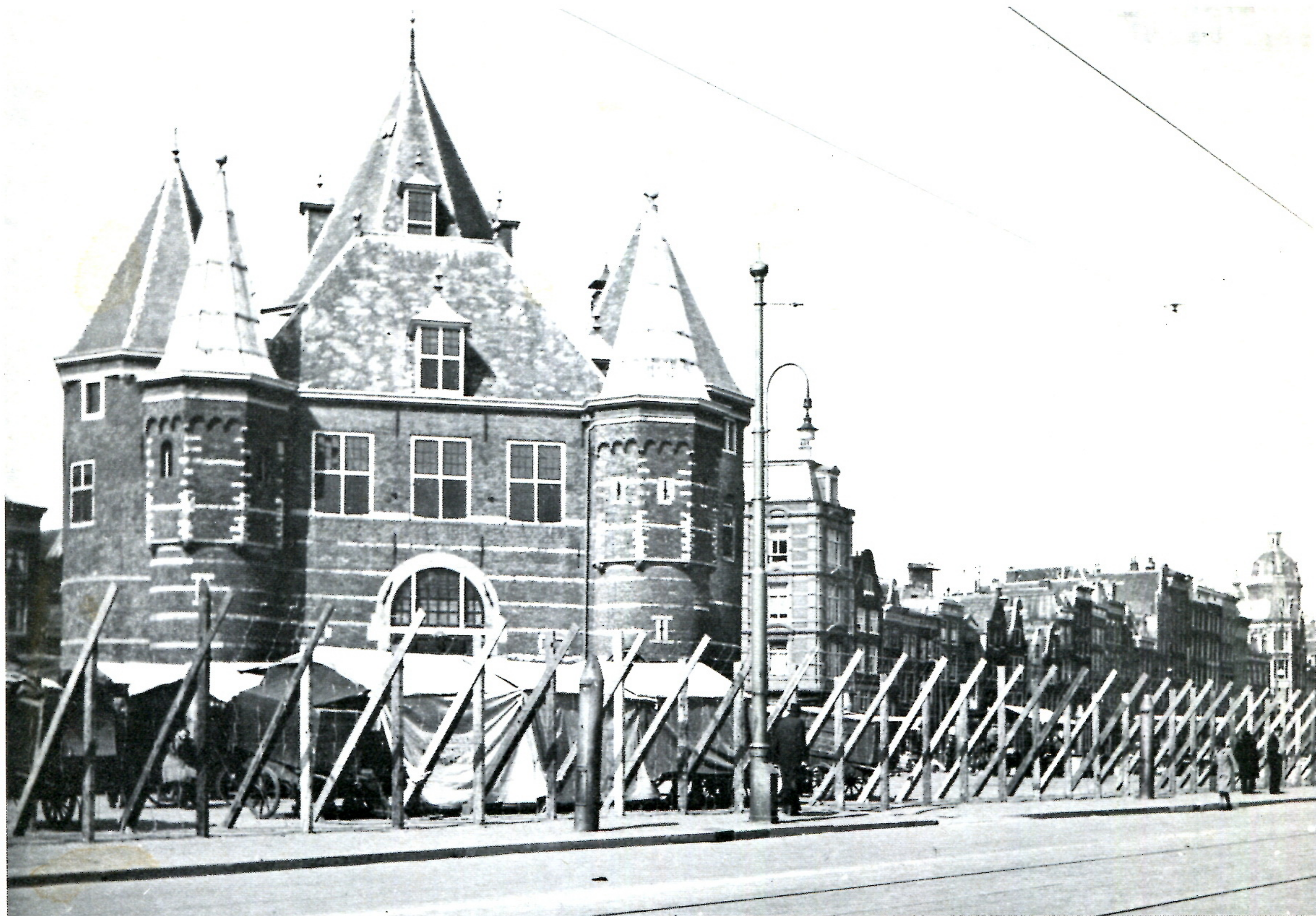
De straatteerleur concentreert zich op en om het Rembrandtsplein. Op 7 februari gooien

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Er was geen een glas meer heel.' De politie verschijnt, maar staat machteloos, want vijftig Duitse militairen, sommigen met getrokken pistool, verhinderen dat er WA-lieden worden gearresteerd. Om kwart voor zes ontbrandt bij het politieposthuis Halvemaansteeg een complete veldslag. Duitse soldaten en NSB'ers vallen vijftig man politie en marechaussee aan. Een agent-chauffeur wordt uit zijn politieauto gesleurd en mishandeld. Een marechaussee krijgt van een Duitser twee bajonetsteken in de rug. Een ander wordt van zijn paard gerukt, waarop een Duitser triomfantelijk weggaloppeert. Na een kwartier vechten worden politie en marechaussee in het posthuis teruggetrokken. De

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

NSNAP'ers keistenen door de spiegelruiten van café De Kroon, dat bijna dagelijks strijdtoneel wordt. 'De NSB'ers zochten', rapporteert een inspecteur van politie, 'steeds bescherming bij de geüniformeerde Duitsers, zowel de *Grüne Polizei* als de *Wehrmacht*, waardoor het voor de politie moeilijk was tot doorlopen aan te manen.' Het schendblad 'De Misthoorn' eist 'de scherpste maatregelen tegen het Joodse gehits.'

Zondag 9 februari loopt de zaak finaal uit de hand. Om half vijf 's middags dringen zestig gewapende WA-mannen café Alcazar binnen. De eigenaar en een tiental helpers vechten terug met ploertendoders en stoelen. 'Bij één kerel zat een stoel klem op zijn hoofd.

Boven: na de onlusten in de eerste helft van februari 1941 begon de bezetter met de hermetische afsluiting van de Jodenbuurt, onder andere met prikkeldraadversperringen.

Geheel boven: WA-man Koot, die tijdens een 'patrouillette' naar het Waterlooplein op 11 februari zwaar gewond werd en drie dagen later aan zijn verwondingen bezweek.

Links: beelden van de gevechten bij café Alcazar. Op zondag 9 februari drongen zestig WA-mannen het gebouw binnen en ontstond er een hevig gevecht. De politie stond machteloos, omdat Duitse soldaten de arrestatie der WA-mannen verhinderden.

balans geeft aan: drieëntwintig gewonden. Pas nu verschijnt de *Feldgendarmarie*, die de Duitse soldaten van het plein wegstuurt. NSB'ers en NSNAP'ers nemen snel de benen. De groeiende sociale onrust treedt in januari en februari 1941 herhaaldelijk naar buiten. Van de bijna elfduizend Amsterdammers die op werkverschaffingsobjecten arbeiden, werkt een derde deel in de provincie Utrecht. Vooral voor ex-fabrieks- en kantoorpersoneel is deze landarbeid zwaar; bovendien zijn de mannen dagelijks dertien à veertien uur van huis. Vorst maakt de bodem onhandelbaar, de uitgevroren arbeiders vallen terug in de (veel lagere) steunregeling, wat van 6 tot 12 januari voor 10.605 man een

schamel weekinkomen van gemiddeld f 13,21 betekent. Er volgen protestbijeenkomsten van zo'n vijftienhonderd à tweeduizend gedupeerden op het Raamplein bij het Gemeente-Arbeidsbureau en demonstratieve optochten naar NVV-kantoor en stadhuis. De onrust luwt pas, als Den Haag begin februari extra-steun toezegt. Dit arbeids- en steunconflict heeft, aldus Sijes in zijn bekende monografie over de Februaristaking, principiële betekenis, mede doordat het niet plaatsvindt in een politiek luchtledig, maar in een stad vol verbittering over het wangedrag en de maatregelen der Duitse bezetters. Typerend is dat de werkverschaffingsarbeiders, anders dan vóór 1940, nu ook buiten arbeiderskrin-

gen met geld worden gesteund: anti-Duitse gezindheid en vrijgevigheid lopen parallel. Conflict stapelt zich op conflict. Op 5 februari worden bij vijf dok- en scheepsbouwmaatschappijen in Amsterdam-Noord circulaire opgehangen waarop vrijwilligers kunnen tekenen om maximaal zes maanden op Duitse werven te gaan werken. Half januari heeft het *Oberkommando der Kriegsmarine* in Berlijn de overplaatsing van drieduizend vakarbeiders van Nederland naar Duitsland geëist. Sinds 25 januari neemt men voorlopig met 128 man genoegen, maar ook dat wordt niet gehaald: in alle vijf bedrijven samen melden zich zegge en schrijve acht vrijwilligers. De Duitsers verhogen de pres-

sie, maar communistische en niet-communistische arbeiders besluiten 'het werk neer te gooien, wanneer één arbeider aan de overkant van het IJ bij weigering om naar Duitsland te gaan zou worden ontslagen.' Maandag 17 februari wordt bij de Nederlandse Scheepsbouw door loting een aantal ongetrouwde werknemers voor *Arbeitseinsatz* aangewezen, maar een uur later loopt de werf leeg en ook drie andere bedrijven gaan plat. Nog diezelfde dag valt de beslissing. De Duitsers die bij de affaire betrokken zijn, hebben tot dusverre verzuimd de bevelhebber van de *Sicherheitspolizei* in Den Haag in te lichten. Die is pas deze middag omstreeks vier uur op de hoogte van de explosieve si-

VIJFDAG 27 FEBRUARI 1947

9e JAARGANG No. 8

VOLK EN VADERLAND

NATIONAAL-SOCIALISTISCH WEEKBLAD

REDACTIE-ADRES: MALIEBAAN 35 - UTRECHT - TELEF. 16543

UITGAVE: NENASU - POSTBUS 2 - LEIDEN - TELEFOON 21545 - 21546

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 0.80 per kwartaal. Oost- en West-Indië f 1.-, Buitenland f 1.20 per kwartaal. Incassokosten f 0.15. Losse nummers 6 cent, in Indië 10 cent. Voor abonnement: Administratie „Volk en Vaderland” - Postbus 2 - Leiden - Telefoon 21545 - Postgiro 207915

Voor advertenties: Administratie „Volk en Vaderland” - Postbus 2 - Leiden - Postgiro 207915. Gewone advertenties 32 cent per regel - Tekstadvertenties 60 cent per regel. Bij contract reductie. Kameraadjes bij vooruitbetaling 50 cent. Minimum 5 regels. Elke regel meer 10 cent

JODEN - MISDAAD

WEERMAN KOOT VERMOORD

Indrukwekkende begrafenis te Amsterdam

Na het „Peter Ton”-vendel het vendel „Hendrik Koot”

Juda heeft het masker afgeworpen! Oneindig laaghartig, lijnrecht in strijd met normen en begrippen die den politieken strijd - hoe fel en genadeloos dan ook - tusschen Germaansche menschen kenmerkt, is een aantal weermannen door een groote overmacht min of meer zwaar gewond, van wie wachtmeester Hendrik Evert Koot is vermoord. Vermoord? Neen, vertrappt met sadistischen wellust! Vermorzeld onder de lompe pooten van een nomadenvolk, - dat niet van ons bloed is.

Wij danken den Hemel, dat het geen zoon was van ons volk, dat, hoe ook opgehitst tegen de N.S.B., hoe ook losgeslagen van eigen ankers, dezen moord op zijn geweten heeft. Deze methode van Oostersche afslachting is slechts - zooals Kreisleiter Paustian terecht opmerkte - den Joden voorbehouden.

De onzen vermoorden kameraad Koot heeft geen, kan geen woord van verachting meer vinden. Het enige, wat licht geeft, is de vergelding, de harde, nadeloos vergelding, voor een misdad.

tusschen voor gezegd houden, dat het nu — naar de commandant van de W.A., kam. Zondervan aan de baar van Koot verzekerde — de laatste, allerlaatste keer is geweest, dat een der onzen door Joden

Foto boven: onze vermoorde kameraad, zooals wij hem hebben gekend. Rechts: wat de Joden van hem maakten. Boven: het stoffelijk overschot van kam. Koot verlaat het Vendelhuis op 't Singel. Onder: de Leider legt een krans aan de groeve.

bedroefde vrouw en haar acht kinderen, eenige familieleden en intieme kameraden nemen in de volgruiteren plaats. Dan, als het W.A.-musekorp van Amsterdam met ontfloerste trommels treurmuziek speelt, zet de droeve stoet zich omstreeks half elf in beweging.

In eindeloze rijen volgen de W.A.-mannen, honderden leden van den Jeugdstorm en de leden van de politieke organisatie, om zich via Singel, Vijzelstraat, Ceintuurbaan en Amsteldijk naar „Zorgvlied” te begeven.

En in de duizendkoppe menigte, die zich langs den langen weg heeft geschaard, gaan bij het voorbijgaan van de baar telkens de handen omhoog — als een laatste groot....

(Foto Otto)

(Wat Foto-kant)

droeve last naar binnen gedragen, — gedekt door de vlag, waarvoor Koot het leven liet. Zacht speelt het orgel, door luidspekers hoorbaar op de geheele begraafplaats, waar de duizenden in stilten eerbied luisteren, ons prachtige strijdlid: „De strijd is ontbrand”. De door verdriet schier overstelpde weduwe is haar aandoening nauwelijks meester.

Lieve, jonge kinderen, waarvan er een nog het hoofd in het verband draagt, daar ook hij bijna naast vader viel, drukken zich tegen moeder aan. Zwijgend, met verbeten zuchten, staren in den strijd be-

HET OFFER

Offeren — dat is afstaan wat men niet kan missen en in veel gevallen zelfs niet wil missen. En wordt dan niet het moeilijkste het offer van uw leven? Laat ons met het woord offer niet sentimenteel spelen of dwepen. Offeren — dat is midden uit de gewoonte van het leven van elken dag plotseling staan voor het onafwijshare. Men behoeft het offer niet te zoeken; het eischt ons op.

Weerman Peter Ton en weerman Koot hebben het offer van hun leven niet gezocht, maar de strijd om een idee heeft hun leven opgeëischt en zoo zijn zij waarlijk geworden tot de menschen, die het offer van hun leven brachten. Zij waren zich dat op dat oogenblik zelf niet bewust. Maar als strijders voor een idee hebben zij deze idee boven eigen veiligheid gesteld en zich voor deze idee daadwerkelijk ingezet. Zij hebben zich niet afgevraagd, of zij daardoor zelf schade zouden kunnen lijden. In hen brandde een vlam, waarin alles moest opbranden; bij deze beide weermannen is het ook opgebrand. Het eigen leven. Dit is een waarachtig offer.

Ook gij behoeft het offer niet te zoeken. Morgen, over een week, over drie maanden komt het offer u mischien opschieten — u mischien, mij mischien. Hoe staan wij er dan tegenover? Durven wij het nu aan, toch door te gaan, met inzet van alles, desnoeds met het kostbaars dat God ons zezaven heeft. het

tuatie en waarschuwt Seyss-Inquart. De rijkscommissaris verbiedt terstond de Duitse dwangmaatregelen en aanwijzing door het lot en beveelt annulering van de uitzending van de op deze manier aangewezen arbeiders. Sijes concludeert: 'Veel was er na acht maanden bezetting onder de arbeidersbevolking in Amsterdam veranderd. Het zelfvertrouwen was teruggekeerd. Men greep terug op de traditie dat de arbeiders alleen gezamenlijk macht konden ontwikkelen. In de conflicten spraken tienduizenden uit dat zij niet van plan waren voor onrecht te bukken, ook niet onder een Duitse bezetting. Daartegen had men zich met succes solidair te weer gesteld. Hier lag een van de diepere bronnen waaruit

NIEUWE OPROEP!

Inlevering van Wapenen

De Gevolmachtigde voor Amsterdam van den Rijkscommissaris heeft aan ondergeteekenden de meening te kennen gegeven,

dat het resultaat der geëischte inlevering van wapenen niet in overeenstemming is met de bestaande feiten.

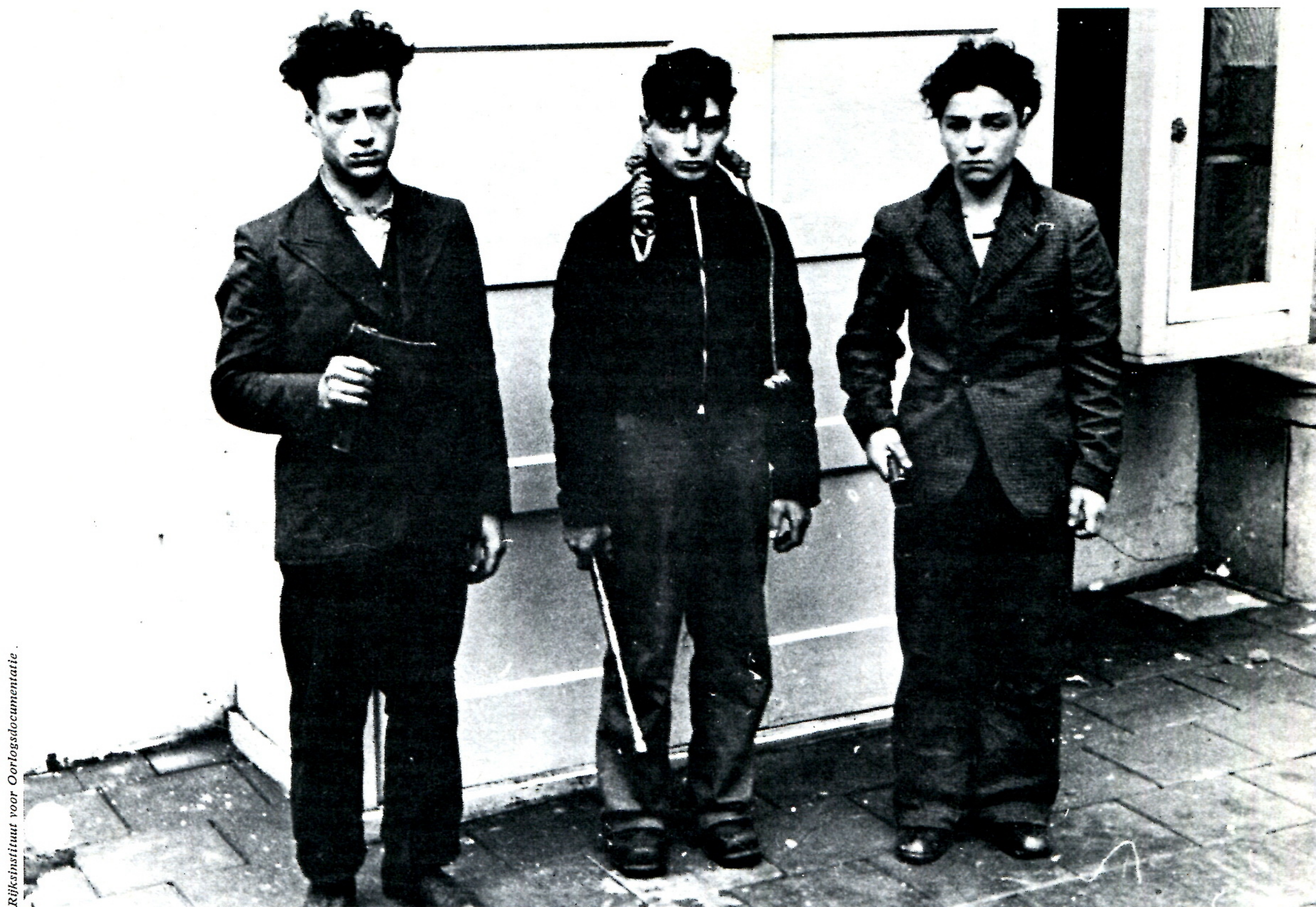
Hij heeft hun daarom opgedragen, nogmaals met klem aan te dringen op de

inlevering van alle schiet-, slag-, stoot- en andere wapenen,

die zich nog in het bezit van Joden in dit stadsdeel mochten bevinden.

Deze inlevering behoort - alsnog straffeloos - te geschieden

plein. Daar ontbrandt op de hoek van de Lange Houtstraat een verbeten gevecht met buurtbewoners. De wapens zijn stenen, ijzeren staven, stukken ketting, koppelriemen en flessen bleekwater. Iemand vuurt een jachtgeweer af. Na vijf à tien minuten vlucht het WA-vendel, waarvan de helft gewond is, terug naar de Blauwbrug, met achterlating van de zwaargewonde WA-man Koot, die een met lood verzwaarde gummislang nog aan zijn pols draagt. Hij en twee trawanten worden naar een ziekenhuis vervoerd, waar Koot drie dagen later zal sterven. Böhmcker stuurt een gekleurd verslag naar Rauter in Den Haag, die een nog erger gruwelverhaal naar Himmler in Berlijn zendt en voorstelt

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

weldra de Februaristaking zou opwellen.' Amsterdam juicht niet. Daarvoor is de toestand op Rembrandtsplein en Waterlooplein te ernstig geworden. In de Jodenbuurt vormen zich knokploegen die boksbeugels, boksijzers en ijzeren staven grijpklaar leggen. Groepen Kattenburgers en Jordaners houden zich gereed om bij te springen. Dinsdagmiddag 11 februari laaien de rellen op het Rembrandtsplein weer hoog op. Omstreeks half zes rijdt een beruchte antisemiet die in de Jodenbuurt 'heibel zoekt', bij de Blauwbrug een man dood. Een uur later trekt op bevel van heerbanleider Hofman hopman R. met veertig WA-mannen voor een 'patrouilletocht' naar het Waterloo-

Boven: samen met een gruwelverhaal over de dood van Hendrik Koot zou Rauter deze foto van drie gewapende joodse jongemannen naar Himmler hebben gestuurd, vergezeld van het voorstel meteen straf op te treden.

Geheel boven: de eerste oproep van de Joodse Raad alle wapens in te leveren had in de jodenbuurt weinig succes en werd daarom later met grote aandrang herhaald.

Linkerpagina: het NSB-blad 'Volk en Vaderland' haalde na de dood van 'weerman' Koot en diens — in tegenspraak met de kop — weinig indrukwekkende begrafenis giftig uit tegen 'het nomadenvolk' in de joodse buurt.

in de Amsterdamse Jodenhoek 'eindelijk' een voorbeeld te stellen.

In de nacht van 11 op 12 februari wordt via de politietelegraaf geseind dat om zes uur 's morgens de oude Jodenbuurt door de politie met 'assistentie' van de *Ordnungspolizei* hermetisch moet worden afgesloten. Voor noodgevallen noch voor artsen mag een uitzondering worden gemaakt. Van zeven uur 's avonds af mag niemand zich in de Jodenbuurt op straat vertonen. Böhmcker beveelt de instelling van een *Judenrat* als verantwoordelijke vertegenwoordiging van alle Amsterdamse joden. Deze Joodse Raad van achttien leden, met A. Asscher en prof. dr. D. Cohen als voorzitters, belegt een bijeenkomst in de

Diamantbeurs op het Weesperplein, waar Asscher eerst voor 2700, dan nog eens voor 1900 mensen spreekt. Hij deelt mee dat de joden binnen vierentwintig uur hun vuur-, slag- en steekwapens bij de politie moeten inleveren. Anderzijds kan hij berichten dat de Duitsers de WA de toegang tot de Jodenbuurt hebben ontzegd: 'Aan zodanige groepen en personen wier aanwezigheid — al of niet in uniform — wrijving kunnen zou veroorzaken, zal worden belet voortaan in de door u bewoonde buurt te verschijnen.' Maandag 17 februari, terwijl in Amsterdam-Noord enkele duizenden stakers van werf en werkplaats wegllopen, wordt WA-man Koot begraven. De begrafenisstoet van twee-

ijssalons Koco in de Rijnstraat en de Van Woustraat. In de Rijnstraat vormen vaste bezoekers een knokploeg ter verdediging. Geld en helpers stromen toe, onder wie leerlingen van de Zeevaartschool, Tuindorp-Oostzaners en Zaandammers. Men vormt een EHBO-dienst, twee artsen stellen zich beschikbaar voor medische hulp. Gewapend met stukken gaspijp en zaklantaarns post men in de verduisterde stad op straathoeken en in portieken. Op een avond signaleert mer NSNAP'ers, die zich weldra verzamelen bij de ijssalon. Als de ruiten aan scherven gaan, komen de verdedigers in actie. De NSNAP'ers slaan op de vlucht, maar worden achterhaald en afgeranseld.

bonsd, draaien Cahn en Kohn binnen de lichten uit en buiten de gevelverlichting aan, openen de ammoniakfles, vluchten door de tuin weg en gaan naar het huis van Kohn. Het gebonk op de deur is niet, zoals men binnen vermoedt, afkomstig van NSB'ers, maar van een plotseling opgedoken *Grüne Polizei*-patrouille onder bevel van Lauhus, plaatsvervangend commandant van de *Sicherheitspolizei* in Amsterdam. De Duitsers zijn getipt dat een *Oranje-Bund* deze avond in de Van Woubuurt een demonstratie op touw wil zetten. Terwijl de NSB'ers de ijssalon passereren, geven leden van de verdeckt opgestelde knokploeg elkaar met zaklantaarns lichtseinen. Dat ontgaat de *Grüne* niet, die meteen

Journalist, 48 jaar — Amsterdam

Februari 1941 — Zondagavond is het begonnen. Een paar hysterische wijven, in gezelschap van enkele NSB'ers en, naar men zegt — een paar soldaten der Duitse weermacht — trokken door de Jodenbreestraat. De dames sloegen met bijlen alle ruiten in, die ze passeerden. Het was donker en stil op de Jodenbreestraat. Rinkelend vlogen de ruiten aan scherven, kletterend vielen ze op straat en in de etalages. Dat was de eerste aanslag op de Jodenbuurt, dat was een 'demonstratie' tegenover het joodse proletariaat, dat was de overrompeling. De wijven gillachten, de kerels schaterden. Angst sidderde door de ouderen, woede vlamde in de harten der jongeren. Voor het Tip-Top-theater liet de directeur alle lichten doven en de hekken sluiten. Directeur Kronenburg kwam op het toneel om zijn publiek te verzoeken zich in de pauze niet naar buiten te begeven. Maandag ontwaakte de veerkracht en de jonge joden gingen zich onder leiding organiseren. Er waren kerels op de Jodenbreestraat, geoefende worstelaars en bokkers en zij durven hun man in de ogen te zien. Maandagmiddag en -avond werd er gevochten met ijzeren staven en ander materiaal dat te vinden was. Maar onder de NSB'ers waren er, die revolvers droegen. Er zijn toen reeds doden gevallen. Dinsdag ziedde de buurt. Groepjes schoolden samen. Bangen en dapperen. De bangen droppen af, de moedigen bleven. Er werd op de markt gevochten. Tussen de joden liepen Jordaners, die naar de buurt gekomen waren om te helpen als 't nodig was. Het was nodig.

— 't Is beter, dat wij het zaakje opknappen

IK BEN TOCH OOK EEN MENS

dan jullie, zei er een.

— Geeft niet, antwoordde een jonge jood. Of jullie het doen of wij — de schuld krijgen wij toch!

In de bocht van de Zwanenburgwal, vlak bij de halte van lijn 8, stond een man met een mosselenkar. Hij schreeuwde NSB-frasen. Een paar stevige Jordaners pakten hem beet en wierpen hem met kar en al de gracht in.

Van een tweede etage schreeuwde een NSB'er een serie beledigingen. Een paar mannen gingen naar boven, sloegen zijn huisraad kort en klein en hem voor de eerste maanden het gasthuis in. In de nacht van dinsdag op woensdag werd er aan beide zijden geschoten en vielen er aan beide kanten doden. De Grüne Polizei stelde zogenaamd een onderzoek in. In waarheid hielp ze de NSB'ers. De gevechten duurden de hele nacht.

Woensdag was de jodenbuurt van de overige stad afgesloten. De bruggen waren opgehaald en op belangrijke punten stonden Amsterdamse verkeersagenten. Men zegt dat binnen de jodenbuurt de Grüne stond met mitrailleurs. (...)

In de krant stond vanavond (woensdag):

'In verband met ongeregelheden, welke de laatste tijden te Amsterdam zijn ontstaan en die bepaalde politiematregelen nodig hebben gemaakt, vernemen wij van Duitse officiële zijde, dat deze gebeurtenissen thans aan een ernstig onderzoek van verschillende instanties zijn onderworpen. De bedoeling is na afloop van het onderzoek een officiële

mededeling van die gebeurtenissen te doen.' Lijn 8 en 9, die door de jodenbuurt rijden, zijn omgelegd. De Amsterdamse politie? Dit is het verhaal van de kruidenier, die turnles geeft aan een club in de Jordaan:

'Zondagmorgen waren we met zijn negenen aan het turnen en 't was of ze er de lucht van gekregen hadden, dat we maar met zo'n paar lui waren. De WA kwam opzetten en ze sloegen ons het zaaltje uit. Ze dachten, dat wij van de Arbeiderssportbond waren. 't Was een reuze knokpartij, maar zij waren wel met zijn dertigen. We zijn naar de politie gegaan en daar zeiden ze, dat ze de zaak zouden onderzoeken. Ze lieten ons foto's van kerels zien en vroegen of wij er ook van herkenden. Maar eerst hebben ze bij de politie aan ons gevraagd of er ook joden bij onze club waren, want als er joden bij geweest zouden zijn, konden ze er niets aan doen...'

Dinsdagmorgen zagen een paar mannen, dat een NSB'er, die op het Waterlooplein zijn speldje van zijn revers genomen had, de Jodenbreestraat opliep en daar het insigne tartend weer op zijn jas stak. Ze pakten hem beet en hielden hem over de brugleuning boven het water van de Keizersgracht. Doodsbenauwd gilde de kerel:

— Niet doen! Niet doen! Ik ben toch ook een mens!

Toen hebben de mannen hem losgelaten, omdat hij een NSB'er was en hem er daarna weer uitgehaald, omdat hij beloofd had een mens te zullen worden!

(Uit 'Dagboekfragmenten 1940—1945', Uitgave van Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage)

duizend NSB'ers vindt op de trottoirs minder 'volksgeboten in diepe eerbied' dan lachers, wat telkens tot herrie aanleiding geeft. Het 'Nationale Dagblad' meldt verbitterd dat de Amsterdamse politie het pas na het passeren van de stoet nodig vond 'op haar dooie gemak tegen deze liederlijke zwijnen op te treden.' Op de begraafplaats Zorgvlied, waar ook Böhmcker en Mussert present zijn, spreekt WA-commandant Zondervan en na hem zegt NSDAP-Kreisleiter Paustian: 'Zij die u op een gruwzame manier van het leven beroofden, zijn ook onze tegenstanders.' Nu de Jodenbuurt verboden terrein voor hen is, gaan NSB'ers en NSNAP'ers elders in de stad joodse zaken aanvallen, onder meer de

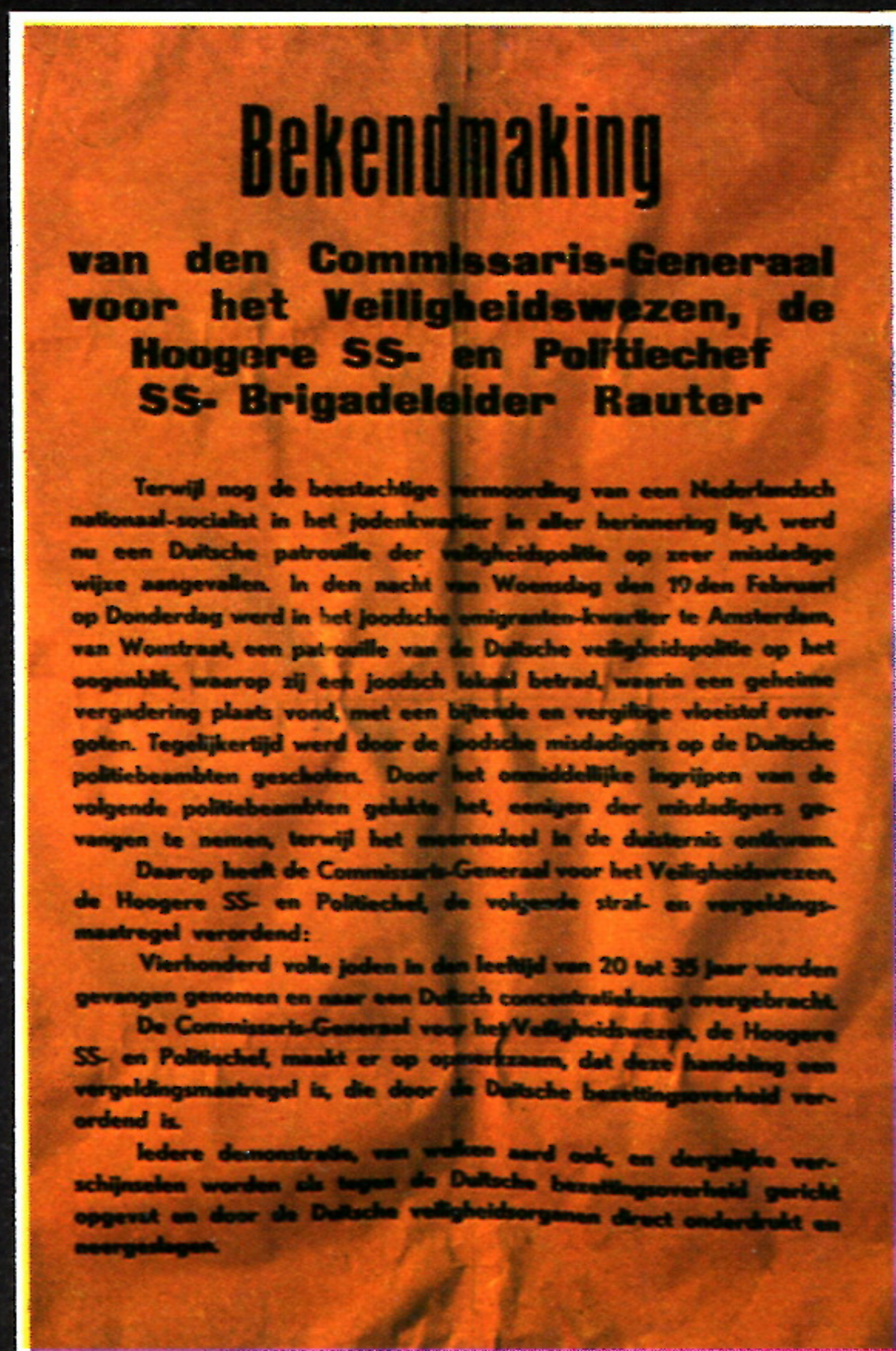
Voor de verdediging van ijssalon Koco in de Van Woustraat maakt men het volgende plan. Bij een aanval zal een knokploeg op straat vechten, de eigenaars Cahn en Kohn wachten de overvallers binnen op. Zij zullen de verlichting in de zaak uitdraaien, aan de voorgevel een duizend-kaarsverlichting ontsteken en een speciaal geconstrueerde ammoniakfles opendraaien. Woensdagavond 19 februari melden boodschappers dat er NSB'ers in aantocht zijn. Zingend trekken zij langs de ijssalon. De deur gaat op slot, de aanwezige bezoekers verdwijnen snel via tuin en schutting naar een buurman. De NSB'ers maken rechtsomkeert en komen zingend terug. Als er op de deur wordt ge-

besluit in de ijssalon poolshoogte te nemen. Als ze binnendringen, moeten ze even retireren voor het uitstromende ammoniakgas. Er vallen enkele schoten. De Duitsers sluiten de ammoniakfles, volgen in de tuin de voetsporen naar het huis van de buurman, arresteren alle aanwezigen, ook Cahn en Kohn. Het zo welkome incident wordt even gretig als genadeloos uitgebuit. Met dit handjevol zijn de jodenjagers echter geenszins tevreden. Himmler, Seyss-Inquart en Rauter spreken af dat hun wraak 425 joden tussen de twintig en vijfendertig jaar zal gelden. Zaterdagmiddag 22 februari razen hun overvalwagens het Waterlooplein op. In de stilte van de sabbat breekt de hel los...

MOORD

PROF. DR. J. PRESSER

Razzia: geen Nederlands woord, dat is duidelijk. Van Arabische oorsprong, delen twee woordenboeken mee, waarvan het ene als vertaling geeft: 'drijfjacht door politie', het andere dit nog aanvult met: 'op allerlei gespuis'. De schrijver van dit artikel, zelf in 1942 tweemaal bij zulk een razzia opgepakt, veroorlooft zich bij dat 'gespuis' een, hopelijk niet te optimistisch, vraagteken te zetten. Nog eens, geen Nederlands woord. En voor het overgrote deel van ons volk evenmin een Nederlands verschijnsel. Zulke dingen gebeurden eenvoudig niet in ons rustige, ordentelijke land. Buiten onze grenspalen, in totalitair geregeerde staten, in koloniën — nu ja. Hier niet. Ondenikbaar was het. En toch zou het gebeuren. In de Amsterdamse Jodenhoek, op zaterdag 22 en zondag 23 februari 1941. Het zou de eerste maal in een vervolgsérie blijken, maar het was meteen raak; geheel onverwacht, afstotend brutaal, waardig voorspel tot de moord, de massamoord. In de eerste weken van 1941 was de spanning in Amsterdam voelbaar toegenomen. De oorzaak? Rauter, de hoogste Duitse politieautoriteit hier te lande, mag toch wel als een onverdachte getuige gelden, wanneer hij ze zocht bij de WA, wier gedrag hij in een bericht naar Duitsland 'onmogelijk' en 'teugelloos' noemde; de *Generalkommissar* Schmidt wilde zelfs een aantal van hen in een concentratiekamp mores leren. Maar voor een man als Rauter moest de schuld ook bij de joden liggen, de joden, die zich onmiskenbaar tegen de WA-terreur verzetten, daarbij geholpen door hun even strijdbare niet-joodse mede-proletariërs. Voor een fanatieke nazi als hij, volkomen geïndoctrineerd met de walgelijke gruwelsprookjes uit de 'Stürmer'-propaganda, pasten de joden daarbij tevens de weerzinwekkendste praktijken toe: zo had een jood een WA-man de slagader doorgebeten en deze Ariër het bloed uitgezogen; andere joden hadden met vitriool gegooid; bovendien had weer een andere jood op Duitsers geschoten. Zo waren joden nu eenmaal en dat vereiste een voorbeeld. Het besluit viel 425 joodse 'gijzelaars' op te pakken in de leeftijd van twintig tot en met vijfendertig jaar. In de Amsterdamse Jodenhoek. Van het Duitse optreden in die dagen bezitten wij een duidelijke voorstelling dank zij allerlei illustratief materiaal en eveneens op grond van verscheidene verklaringen van ooggetuigen. Op een enkel punt laten deze verklaringen in hun eenstemmigheid geen twijfel bestaan: de Duitse politie heeft hier

Hoewel Rauter heel goed wist dat de schuld van de toenemende spanningen in de hoofdstad bij de WA lag en dat de joden zich alleen maar tegen de 'zwarte terreur' verzetten, wilde hij in februari 1941 juist onder de joden een voorbeeld stellen. Hij liet in de Amsterdamse Jodenhoek 425 gijzelaars oppakken (in bovenstaande bekendmaking is ten onrechte sprake van 400) en die vervolgens overbrengen naar concentratiekampen in Duitsland.

zowel met haar organisatorische opzet als in haar beestachtig optreden een topprestatie geleverd, vakwerk van de hoogste orde. Eerst de waterdichte afzetting van de buurt en het bliksemsnelle binnenstormen van de overvalwagens, daarna de uitvoering met schreeuwen, snauwen, slaan, sleuren en trappen: het was model. Op straat scheidde men hardhandig de mannen van hun vrouwen en kinderen; bovendien haalde men ze in dezelfde stijl uit huizen en andere gebouwen. De mishandelingen waren niet alleen wreed, maar ook liefst zo vernederend mogelijk; van tijd tot tijd werd op de gevangenen een hond losgelaten (dit, als bekend, ook in menig concentratiekamp een geliefd tijdverdrijf).

Met de zich ook hier niet verloochenende *Gründlichkeit* werd een film opgenomen; sommige Duitsers maakten foto's: mag men hopen dat er enkele overschoten voor *Vati und Mutti* in de *Heimat*? Vermelding verdient dat Nederlandse politieagenten van het bureau Jonas Daniël Meijerplein hun best deden deze en gene te redden. Op datzelfde plein verschenen de tien grote wagens, die de joodse mannen naar het kamp Schoorl voerden, de eerste etappe op een lijdensweg van toen nog onvermoede verschrikking.

Reeds op 27 februari vervoerde men hen naar Duitsland, een reis zonder eten, maar niet zonder slaag. De eerste Duitse bestemming voor deze '*Juden mit asiatischem Typ*' (Rauter) bleek het kamp Buchenwald bij Weimar. Half mei waren er nog 340 over. Ook hier echter verdient vermelding dat een enkele joodse jongeman door een paar Duitse gevangenen met gevaar voor hun eigen leven in Buchenwald is verborgen tot 1945, tot de bevrijding toe. En ook hier openbaarde zich de genoemde *Gründlichkeit*: men informeerde van zijn nieuwe bestemming uit wel veertien maal waar hij toch bleef. Deze nieuwe bestemming heette Mauthausen.

Mauthausen, een Oostenrijks toeristenoord aan de Donau, in een welhaast idyllisch landschap; Mauthausen, het toneel 'voor de opvoering van een drama van modder en bloed, van sadisme en haat.' Hier nu kwamen de joodse jongemannen terecht; bij hen voegden zich spoedig de paar honderd van een tweede razzia, nu in juni 1941, óók in Amsterdam. Niet één van hen heeft de steengroeven van Mauthausen overleefd: in de herfst van 1941 was er al vrijwel niemand meer van hen over. De gruwelen waaraan zij zijn bezweken, zijn zo stuitend, dat wij ervan moeten afzien ze te beschrijven. Voor het plegen van deze gruwelen was dit Mauthausen zo aangelegd en men had er een aantal diepgezonken misdadigers in aangesteld als beulen. Zij martelden en moordden zonder overhaasting, maar ook zonder ophouden; ook zorgden zij ervoor hun werk administratief op onberispelijke wijze af te ronden: zij verzuimden niet nauwkeurig de doodsoorzaken van de vermoorden (of van de zelfmoordplegenden) op te geven; zonnesteek, dysenterie, hartgebreken, nierontsteking. Deze berichten kwamen in Nederland. Bij de families, die niet geloofden, die niet konden geloven. Die alles in het werk stelden om hun jongens daarginds te bereiken, met brieven, met geld, met pakjes. Ze konden niet dood

zijn; de Haagse opperrabbijn besliste dat men geen rouw mocht bedrijven, omdat hij 'informaties' bezat dat men deze doodsberichten niet als ernstig diende op te nemen. Het Roode Kruis, van joodse zijde verzocht om medewerking aan enige hulpactie, zag zich 'tot zijn groot leedwezen' genoodzaakt aan te raden andere instanties in te schakelen. De afgezette joodse president van de Hoge Raad, mr. L. E. Visser, richtte zich via de secretarissen-generaal tot Rauter. Deze gaf zowaar uit Berlijn de toezegging door dat men in het vervolg de joden niet meer naar Mauthausen zou sturen. Nu gingen er nog wel degelijk honderden heen, maar in één opzicht heeft Rauter zijn woord, het woord van een Duits officier, gehouden: de tienduizenden gingen van hier inderdaad niet meer naar Mauthausen, maar naar Auschwitz, dat wil zeggen naar de gaskamer. En toch had tijdens de oorlog Mauthausen voor de Nederlandse joden een 'zwaarder geladen' klank ('Moordhuizen') dan Auschwitz. Van geen van beide kampen wist men precies wat er gebeurde, maar Mauthausen betekende zonder de minste twijfel de dood. De Duitsers beseften dat heel goed en bleven er dan ook voortdurend mee dreigen. Zo maakten zij in 1942 bekend dat iedere jood die door een rechterlijke instantie tot een vrijheidsstraf van meer dan zes weken was veroordeeld, deze straf in Mauthausen zou moeten ondergaan. Wie de jodenster niet droeg, wie onderdook, wie niet vrijwillig naar Polen ging, wachtte hetzelfde. In de praktijk stuurden ze de meeste overtreders toch als 'strafgeval' naar Auschwitz, hetgeen eveneens vrijwel altoos de dood betekende. Het voorbeeld was gesteld. Maar heeft het gewerkt? Het antwoord moet luiden: bij de joden enigermate, bij de niet-joden nauwelijks. Voor vele joden moet de verpletterende slag de gedachte hebben opgeroepen dat verzet tegen deze meedogenloze overmacht onbegonnen werk was; over anderen werd nu juist de geest van verzet vaardig; zij namen zich voor, met de rug tegen de muur geplaatst, hun leven zo duur mogelijk te verkopen. Bij de niet-joden, zeker bij de Amsterdammers onder hen, was de intimidatie door deze mishandeling en mensenroof, op klaarlichte dag gepleegd door politie in uniform, zeker veel geringer en daarentegen sterker de wil om zo iets 'niet te nemen'. De smaad, de joden aangedaan, trof hen in het hart, zij voelden het als een uitdaging. Twee dagen later kwam het antwoord: de Februaristaking.

De razzia's in Amsterdam, waarvan deze foto's een beeld geven, werden met niets ontziende hardheid uitgevoerd. Nadat de jodenbuurt zorgvuldig was afgezet, stormden de Duitse overvalwagens naar binnen en werden de slachtoffers uit hun huizen geslagen en gesleurd. Op straat werden de mannen hardhandig van hun vrouwen en kinderen gescheiden; de mishandelde en vernederde gevangenen werden tenslotte in tien wagens overgebracht naar het kamp Schoorl. Dat was overigens pas de eerste etappe van een gruwelijke reis, die uiteindelijk in Mauthausen zou eindigen en die slechts een enkeling zou overleven. Twee dagen na de razzia's antwoordde Amsterdam...

DE STAKING

AMSTERDAM PLAT

JOEP BÜTTINGHAUSEN

W. N. J. van Dongen

'Nooit is er in de geschiedenis een staking geweest om te protesteren tegen een pogrom, en zeker niet in een bezet land. Dat is hier in Amsterdam en in de steden om Amsterdam gebeurd.'

Deze woorden, van burgemeester Feike de Boer van Amsterdam ter gelegenheid van de eerste herdenking in vrijheid van de Februari-staking in 1941, geven in al hun soberheid het unieke karakter van deze staking weer. De eersten die in manifesten en illegale kranten tot georganiseerd verzet hadden opgeroepen, waren de Communistische Partij Nederland (CPN) en het Derde Front, een kleine revolutionair-socialistische groepe-

BEKENDMAKING

Aan de Amsterdamsche burgerij deel ik mede, dat het tot nader order verboden is:

- 1° zich 's avonds na half acht buiten noodzaak op straat te bevinden;
- 2° samenscholingen op straat te vormen.

Tegen overtreding van deze verboden zal met groote gestrengheid worden opgetreden, zoodat men goed doet, zich aan deze voorschriften te houden.

Tevens doe ik een ernstig beroep op de stakende werknemers — zoowel in het particuliere bedrijf als bij de gemeentelijke diensten — onverwijld den arbeid te hervatten. Geschiedt dit niet, dan zal de bezettende macht zeer ernstige maatregelen nemen. In de avondbladen van heden staat dit duidelijk te lezen.

Ik reken op de neringdoenden, hun zaken voor het publiek geopend te houden. Aldus doende, werkt men er toe mede, dat zoo min mogelijk stoornis in den normalen gang van zaken ontstaat. De Politie heeft opdracht, beschadiging van winkels e.d. krachtig tegen te gaan.

Ten slotte wend ik mij tot de burgerij in haar geheel. Men late alles na wat tot moeilijkheden aanleiding kan geven en legge zich in elk opzicht de noodige zelfbeheersching op.

Als allen medewerken, kunnen wij met vereende krachten aan de huidige verwarring een einde maken.

Amsterdam, 26 Februari 1941. De Burgemeester van Amsterdam, DE VLUET

Boven: op 26 februari stelde burgemeester de Vlugt de avondklok in en riep hij de bevolking op het werk te hervatten.

Links: politie te paard op 25 februari 1941 bezig met het schoonvegen van de Dam.

Rechts: twee stakingsoproepen, een verhuilde van de CPN (boven), gericht tot het 'werkend volk' van Amsterdam, en een veel directere van 'Het Derde Front'.

ring. Op zaterdagavond 22 februari en de gehele zondag daarop werd door CPN-kopstukken, onder wie Jaap Brandenburg en de later gefusilleerde Lou Jansen, koortsachtig beraadslaagd hoe men de massa de straat op zou kunnen krijgen, nu de mensen nog slechts op een signaal leken te wachten. Diezelfde zondag besloten de gemeentearbeiders Willem Kraan en Piet Nak, leden van de CPN, dat er iets moest worden gedaan tegen de beginnende jodenvervolging. Ze namen hierover contact op met Frits Reuter, plaatselijk bestuurder van de illegale CPN, die met hun plannen akkoord ging.

Reeds vroeg in de ochtend van maandag 24 februari riepen Kraan, Nak en hun collega Dirk van Nimwegen het personeel van een sectie van de Stadsreiniging in de Jan Hanzestraat op om in staking te gaan. Die eerste poging mislukte wegens onvoldoende

PROTESTEERT TEGEN DE AFSCHEUWELIJKE JODENVERVOLGINGEN!!!

De Nazi's hebben Zaterdag en Zondag, en Maandag is dit voortgezet, als beesten in de wijken met veel Joodse bevolking huisgehouden.

Honderden Grüne Feldpolizei kwamen zwaar bewapend plotseling de oude binnenstad en andere wijken binnenvallen. Razend, tierend, ranse-lend en schietend stortten zij zich met hun bewapende overmacht op de weerloze mannen, vrouwen en kinderen.

Honderden jonge Joden werden met ruw geweld en volkomen willekeurig van de straat in arrestantenwagens gesmakt en weggevoerd naar een onbe-kend verschrikkingsoord.

DAT IS DE NAZI - WRAAK

voor de kloeke zelfverdediging, die de W.A.pogromhelden 2 weken gele-den deed afdruppen en waarbij de W.A.-bandiet Koot als terror'ist het leven liet:

Dat is het ploertige antwoord op de massa-verontwaardiging en de massa-protest-demonstratie van het Amsterdamse volk tegen de Joden-pogrom.

Dat is vooral het gevolg van de groot-kapitalistische "bemiddeling" van Asscher Saarlouis en Cohen, die kruipend de schuld der Joden aan-vaardden en verdere krachtige verdedigingsmaatregelen en strijd de kop poogden in te drukken door het voor te stellen, dat nu weer "rust" zou intreden. Deze groot-kapitalisten zijn bang voor het opleggen van een soengeld en hun duiten zijn hun liever dan het Joodse werkende volk!

De, ook door de Duitse soldaten, gehate S.S. en Grüne Feldpolizei verrichten dit smerige werk met ware wellust. Hier was het uitschot en het scrapuul van het Duitse volk aan het werk. De laffe W.A. slungels het uitschot van ons volk, die nu ontbraken, moeten van dit gespuis le-ren, hoe de terreur tegen het werkende volk moet worden toegepast.

Deze jodenpogroms zijn een aanval op het gehele werkende volk!!! Zij zijn een inzet voor een verder te verscherpen onderdrukking en terreur!!!

Zij moeten de weg effenen voor de machtsgreep van de door elke Nederlander gehate Mussert!!!

WERKEND VOLK VAN AMSTERDAM, KUNT GIJ DIT DULDEN ??

Neen, duizendmaal NEEN !!!

HEBT GIJ DE MACHT EN DE KRACHT DEZE AFSCHEUWELIJKE TERREUR VERDER TE VERHINDEREN ??

Ja, dat hebt gij !!!

De Amsterdamse metaalbewerkers hebben getoond hoe het moet. Zij steak-ten eensgezind tegen hun gedwongen uitsending naar Duitsland. En de dwang van de Duitse militaire macht moest het tegen dit verzet afleggen! In den dag behaalden de metaalarbeiders de overwinning!!

LAAT U DUS DOOR DE PLOMPE DUITSE SOLDATEN NIET INTIMIDEREN !!

De laffe weerzinwekkende jacht op de Joodsche medeburgers is begonnen!

Arbeiders, technici, middenstanders

Hanteert de proteststaking tegen dit brute geweld.

HET DERDE FRONT

voorbereiding. Kraan en Nak besloten echter door te zetten en vroegen mensen van Publieke Werken en de Stadsreiniging 's avonds naar de Noordermarkt te komen.

Op de Noordermarkt kwamen die avond circa tweehonderdvijftig arbeiders bijeen, voornamelijk CPN-leden. Van Nimwegen en Nak riepen hen op de volgende ochtend het werk neer te leggen. Direct hierna kwam het gehele Amsterdamse partij-apparaat in actie. Men besloot te trachten eerst het personeel van de tram, de Stadsreiniging en Publieke Werken tot staken te brengen. Lukte dit, dan zouden zeker velen volgen. Na het stilleggen van de overheidsdiensten op dinsdag, zouden woensdag de arbeiders in de particuliere bedrijven moeten volgen. Hiervoor zou vooral ook Amsterdam-Noord met zijn vele grote industrieën moeten worden 'bewerkt'.

Die maandagavond werden ook pamfletten vervaardigd waarin de eis tot vrijlating van de opgepakte joden vooropstond, maar waarin tevens werd opgeroepen tot strijd voor de verhoging van lonen en steungelden. Stakingsgeruchten deden die avond in de stad al de ronde. Ook de *Sicherheitsdienst* had geruchten gehoord, maar beschouwde ze als louter bluff. Men kon zich daar eenvoudigweg niet voorstellen dat mensen, die onder Duitse bezetting leefden zelfs maar

aan een werkstaking zouden durven denken. In de zeer vroege ochtend van dinsdag 25 februari wisten CPN-leden de spoormannen van het rangeerterrein de Rietlanden ertoe te brengen het werk neer te leggen. Die staking verliep echter snel, toen duidelijk werd dat het personeel van het Centraal Station niet meeging. Wel was CPN-voorman Wouter Kalf er op het Centraal Station in geslaagd enkele honderden werkverschaffingsarbeiders over te halen niet naar hun werk in en rond Amersfoort te gaan. Toen de toch nog halfvolle trein op het Muiderpoortstation aankwam, had Kalf meer succes. De daar wachtende arbeiders stapten niet in en zij die van het C.S. kwamen, stapten nu uit. Slechts circa twintig van hen reisden door. Van de vijfhonderd man die achterbleven, blokkeerden even later enkele honderden de toegang tot het station, tot zij door de politie met zachte drang werden verdreven. Het grootste deel van deze arbeiders trok daarop de stad in. Zij werden zo, met de CPN'ers die zich al bij tal van bedrijven hadden geposteerd, de eerste boodschappers van het grote nieuws dat er werd gestaakt. Communistische arbeiders slaagden er eveneens in het trampersoneel van de hoofdremise in de Kromme Mijdrechtstraat tot staking te bewegen. Toen er ook onrust in de twee andere hoofdremises ontstond, trachtte de di-

recteur van de Gemeentetram, ir. W. B. I. Hofman, de stakers in de eerste remise aan het werk te krijgen. Een aantal mannen besloot daarop toch uit te rijden. Hun stakende collega's maakten dit echter onmogelijk door op de rails te gaan zitten, beugels neer te halen en koppelingen tussen de wagens los te maken. Inmiddels verspreidden communisten onder het toegestroomde publiek manifesten. De aanhef daarvan luidde: 'Protesteert tegen de afschuwelijke Jodenvervolging!!' De manifesten riepen verder op tot een algemene proteststaking, terwijl als eisen naar voren werden gebracht de onmiddellijke vrijlating van de gearresteerde joden en de ontbinding van de 'WA terreurgroepen'. Tegelijkertijd boekten communisten succes bij grote werven en andere bedrijven aan de overkant van het IJ. Tussen acht en half negen verlieten de eerste groepen arbeiders van de Nederlandse Scheepsbouw Maatschappij en de Nederlandse Dok Maatschappij het werk. Om half tien waren de werven leeg. De eerste stakers waren toen al naar de Amsterdamse Droogdok Maatschappij,

Links: Grüne Polizei verlaat het Rokin na er het samenscholend personeel van de Rotterdamse Bank te hebben uiteengejaagd.

Rechts: de bekendmaking van de overname van het gezag door generaal F. Christiansen.

Onder: de staking begon in Amsterdam, maar spoedig riep de CPN ook in de Zaanstreek alle arbeiders op het werk neer te leggen.

AAN DE WERKENDE BEVOLKING

DE BEESTACHTIGE JODENPOGROMS GAAN VOORT.

De Amsterdamse werkende klasse toont haar afschuw door als protest **IN ALLE BEDRIJVEN** het werk neer te leggen.

"GEEN TRAM RIJDT, GEEN KRAAN LOOPT."

Wat doen wij?!

Zaanse arbeiders organiseert de afweer in buurten en bedrijven. Weest solidair met je Amsterdamse makers.

Hun parool is ons parool.
Hun taak is onze taak.

leg het werk neer!!

WEG MET MUSSERT-WEG MET DE RASSENHAAT.

GEEN GEDWONGEN UITZENDING NAAR HET BUITENLAND.

Fokker, Kromhout en Verschure getrokken, waar zij de mensen toeriepen dat er werd gestaakt. Bij de ADM was er binnen vijf minuten geen mens meer te bekennen, hoewel daar een Duitse bewaking was. Bij Fokker, Kromhout, Verschure, de Draka en andere bedrijven duurde het niet veel langer. Duizenden stakers trokken nu onder gejuich en het zingen van de Internationale naar de veerponten om zich naar de stad te laten overzetten. De mensen zaten tot in het stuurhuis. En hoe meer arbeiders er kwamen, hoe beter de stemming werd. Men zag nu immers dat men niet alleen stond en dat de algemene staking kans van slagen had. Inmiddels hadden in de stad ook al grote

Bekanntmachung

1. Im Einvernehmen mit dem Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete habe ich für die Provinz Nord-Holland mit Rücksicht auf die augenblickliche politische Lage die vollziehende Gewalt übernommen.
2. Die Durchführung übertrage ich dem Generalleutnant der Luftwaffe SIBURG, Befehlshaber im Luftgau Holland. Er handelt nach meinen Weisungen.
3. Ich befehle:
 - a) In allen öffentlichen und privaten Betrieben ist am Donnerstag, den 27. Februar früh, die Arbeit in vollem Umfange wieder aufzunehmen.
 - b) Aufzüge, Versammlungen, Zusammenrottungen und Kundgebungen aller Art, insbesondere auf öffentlichen Strassen und Plätzen sowie in Betrieben sind verboten.
 - c) Sämtlichen niederländischen politischen Parteien ist in der Provinz Nord-Holland mit sofortiger Wirkung bis auf weiteres jede Betätigung untersagt, insbesondere auch das Tragen von Uniformen und Abzeichen aller Art.
4. Zuwiderhandlungen gegen diese Anordnung und alle Massnahmen, die durch den mit der Durchführung beauftragten Befehlshaber getroffen werden, unterliegen den deutschen Kriegsgesetzen und werden durch deutsche Kriegsgerichte abgeurteilt.

Danach wird, soweit nicht noch schwerere Strafgesetze verletzt sind, insbesondere bestraft, wer zum Streik hetzt oder dazu auffordert oder die Arbeit einstellt, mit Zuchthaus bis zu 15 Jahren. Handelt es sich um wehrwichtige Betriebe, wozu auch alle allgemein lebenswichtigen Betriebe gehören, so kann auf Todesstrafe erkannt werden.

Den Haag, am 26. Februar 1941.

Der Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden
Fr. CHRISTIANSEN,
General der Flieger.

Kennisgeving

1. In overleg met den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche Gebied heb ik met het oog op den tegenwoordigen politieke toestand het gezag in de provincie Noord-Holland overgenomen.
2. Met de uitvoering heb ik luitenant-generaal der Luchtmacht SIBURG, bevelhebber van Luftgau Holland, belast. Hij handelt volgens mijn orders.
3. Ik beveel:
 - a) In alle openbare en particuliere bedrijven is op Donderdagochtend, 27 Februari, het werk in vollem omvang te hervatten.
 - b) Optochten, vergaderingen, samenscholingen en betoogingen van welken aard ook, in het bijzonder op openbare wegen en pleinen, alsmede in bedrijven, zijn verboden.
 - c) Aan alle Nederlandsche politieke partijen in de provincie Noord-Holland wordt met onmiddellijke inwerkingtreding tot nader order iedere actie verboden, in het bijzonder het dragen van uniformen en insignes van elken aard.
4. Overtreding van deze bepalingen en maatregelen, welke worden genomen door den met de uitvoering belasten bevelhebber, vallen onder de Deutsche wetten van oorlog en worden berecht door Deutsche krijgsraden.

Dientengevolge wordt, voor zoover niet nog zwaardere strafwetten zijn geschonden, met tuchthuis van ten hoogste 15 jaar vooral hij gestraft, die tot staking ophitst of daartoe oproept of de werkzaamheden staakt. Indien voor de weermacht belangrijke bedrijven daarbij zijn betrokken, waartoe tevens ook behooren alle voor de algemeene levensbehoeften belangrijke bedrijven, kan de doodstraf worden opgelegd.

's-Gravenhage, 26 Februari 1941.

De Weermachtbevelhebber in Nederland
Fr. CHRISTIANSEN,
Generaal der Vliegers.

groepen arbeiders het werk neergelegd. Mensen die op de tramhaltes stonden te wachten, kregen van onbekenden te horen dat er werd gestaakt. In de Leidsestraat liepen duizenden lachende, opgewekte mensen, onder wie ook veel kantoorpersoneel. In de Jordaan wierpen twintig fabrieksmeisjes de deuren van een bedrijf open en riepen: 'Meide, eruit! Er wordt gestaakt vandaag.' Brood- en melkbezorgers werden door arbeidersvrouwen gemaand naar huis te gaan. Een weigering werd door de vrouwen niet genomen. Ook scholieren lieten zich niet onbetuigd. Ruud Schoonman, leerling van de Derde vijfjarige HBS, wist met een paar vrienden de andere leerlingen ervan te overtuigen dat er moest worden gestaakt. Toen zij daarop tweemaal, in een lange sliert fietssende, langs de *Deutsche Schule* trokken onder het roepen van 'A,B,C,D,E,F,G,... weg met de moffen en de NSB!', schoten inzitenden van een Duitse politieauto op hen. Er vielen evenwel nog geen gewonden. Intussen liepen in de stad steeds meer bedrijven leeg. Bij Werkspoor gingen tegen half tien 2700 mannen en vrouwen de poort uit. Bij de BPM (de 'Bataafse') gingen 1000 man mét alle ingenieurs de straat op, bij de British American Tobacco Co. en bij de Wester Suikerraffinaderij respectievelijk 600 en 700 man. Tegelijk werd het personeel van vele

kleinere bedrijven door de staking meegezogen. Forensen verlieten de stad en brachten het grote nieuws over naar elders.

In de binnenstad bewoog zich tegen elf uur een grote, deinende menigte. In de Kalverstraat lieten steeds meer winkels hun rolluiken zakken. Het volledige personeel van de Bijenkorf, 1300 man sterk, stroomde de straat op, terwijl ook zij die werkten bij het 'gelijkgeschakelde' dagblad 'Het Volk' hun bedrijf verlieten.

Die ochtend heerste er nog even verwarring, toen plotseling — door bepaalde ontwikkelingen bij de hoofdremises — een flink aantal trams weer uitreed. Het publiek nam dit echter niet meer. Tramstellen werden omgegooid of met stenen bekogeld, bestuurders en conducteurs bedreigd en soms gemolesteerd.

Tijdens de middagpauze sloten zich nog ontelbare grote en kleine bedrijven bij de staking aan, onder meer de 900 man personeel van het onder Duits beheer staande modemagazijn Gerzon. Het op straat samengeschoolde personeel van de Rotterdamse Bank aan het Rokin werd door de *Grüne Polizei* uiteengejaagd. Overigens hielden de Duitsers zich die eerste dag opvallend rustig. Wel kwam de *Ordnungspolizei* met vuurwapens in actie tegen een grote menigte op de Noordermarkt, terwijl zij tevens de Dam 'schoon'

hielden. Ook elders trad zij soms actief op. De Amsterdamse politie had zich de gehele ochtend nauwelijks laten zien, wat de snelle, ongestoorde uitbreiding van de staking mogelijk maakte. Pas toen er grote groepen demonstranten onder het zingen van vaderlandse liederen door de binnenstad gingen trekken, vond om kwart voor één bij het Spui de eerste charge plaats. In de Jordaan keerde de rust pas om kwart over drie terug, nadat de politie daar ettelijke charges had uitgevoerd. In andere delen van de stad bleef het tot vijf uur zeer onrustig. NSB'ers durfden zich vrijwel nergens op straat te vertonen. Amsterdam leek die dag een bevrijde stad, vol blijde mensen. Men staakte tegen de jodenpogroms en die staking fungeerde tegelijk als een reusachtig ventiel voor de opgekropte woede van mensen die ook zelf door de Duitsers en de WA steeds meer onder druk waren gezet. De looneisen die de communisten oorspronkelijk ook hadden gesteld, vonden nergens weerklank. Het ging hier om één ding: verzet tegen de anti-joodse terreur. De Duitsers, die 's ochtends al het ANP hadden verboden om ook maar iets over de staking te melden, dreigden inmiddels links en rechts met de vreselijkste represailles, als er ook de volgende dag nog gestaakt zou worden. De kans daarop leek niet klein. Er dreigde voor woensdag zelfs een landelijke

NOOT VOOR DE REDACTIES

No. 268

NIET VOOR PUBLICATIE

Amsterdam 26 Februari.-

Nogmaals deelen wij de bladen mede, dat er niets omtrent gebeurtenissen in Amsterdam mag worden gepubliceerd. Ook het uitgaansverbod hedenavond na 19.30 uur, mag niet in de pers verschijnen.

Hoofdredactie A.N.P.

Niet voor publicatie

NOOT VOOR DE REDACTIES

No. 267

Niet voor publicatie

's Gravenhage 26 Februari.- Spoedig volgt een oproep van den Duitschen bevelhebber hier te lande, Generaal Christiansen.

Deze oproep moet heden op de voorpagina worden gepubliceerd, zoodat U daarmee op dit oogenblik reeds rekening gelieve te houden.

In het bijzonder geldt dit voor de Amsterdamsche en Noord-Hollandsche bladen, welke op deze oproep moeten wachten.

A.N.P. Den Haag

Niet voor publicatie

HT)

Duitse aanwijzingen uit de stakingsdagen, bestemd voor de Nederlandse dagbladen.

staking, daar de actie zich ook buiten Amsterdam begon te verbreiden. In Weesp hadden 's ochtends al honderden arbeiders het werk neergelegd. Bij de Chemische Fabriek 'Naarden' bleven slechts twee NSB'ers achter. In Hilversum, waar het al sinds de verjaardag van prinses Beatrix op 31 januari onrustig was geweest en waar met medewerking van de NSB-burgemeester E. von Bönninghausen scherpe represailles waren genomen, brak om half drie de staking uit. Ondanks Duits toezicht verlieten bij Fokker 2400 mannen en vrouwen het werk. Andere bedrijven volg-

den. In de Zaanstreek gingen die eerste dag nog pas circa 1200 arbeiders in staking, onder meer bij Cacao de Zaan N.V. in Zaandijk en bij de Stijfselfabriek 'de Bijenkorf' in Koog aan de Zaan. In Haarlem gingen slechts ongeveer 400 man van de werf Conrad en Stork Hijsch N.V. de straat op. Dat het de Duitsers met hun dreigementen ernst was, bleek uit het feit dat de *Wehrmacht-befehlshaber*, generaal Christiansen, op 26 februari het gezag in de provincie Noord-Holland overnam en alle acties van politieke partijen alsook het dragen van uniformen en insignes verbood. Verder eisten de razende Duitsers op de eerste stakingsdag van zowel de twee voorzitters van de Joodse Raad als

van burgmeester de Vlugt en procureur-generaal van Thiel dat zij de staking zouden doen beëindigen. De *Höhere SS- und Polizeiführer* Rauter had toen al de Duitse politie-bataljons en twee *SS-Totenkopf*-regimenten in staat van alarm gereed. Bij onlusten en samenscholingen diende er onmiddellijk met scherp in de menigte te worden geschoten. En dat gebeurde de volgende dag inderdaad. Ofschoon om allerlei redenen de staking bij de gemeentebedrijven op woensdag snel verliep, werd bij de particuliere ondernemingen — vooral bij die aan de overkant van het IJ — de staking die tweede dag onverminderd voortgezet, terwijl zich nieuwe bedrijven bij de actie aansloten. Toen het publiek echter trams begon aan te vallen, grepen politie, marechaussee en Duitsers hard in. Overal werd nu door de Duitsers geschoten en er werden ook handgranaten gegooid. Desondanks nam het publiek een steeds dreigender houding aan. Werkwilligen werden op tal van punten bedreigd en gingen daarop naar huis. De haat tegen de NSB steeg tot kookhitte en overal vonden nu botsingen en schietpartijen plaats. Vielen er de eerste stakingsdag in Amsterdam slechts zes gewonden, die tweede dag werden er in de stad negen mensen gedood en vierentwintig zwaargewond, ten dele door verdwaalde kogels. De trams hadden inmiddels een Amsterdamse of Duitse politiemans als bewaking meegekregen, terwijl de Duitsers verder vele communisten arresteerden, nu zij wisten dat de staking in de eerste plaats van hen was uitgegaan. In een aantal plaatsen rondom Amsterdam had de staking de tweede dag nog aan kracht gewonnen. In Zaandam sloten in de loop van die dag alle grote bedrijven hun poorten, de winkels gingen dicht en bijna al het scheepvaartverkeer ging 'plat'. Zelfs de 2000 arbeiders van de Artillerie-Inrichtingen langs de Hembrug legden het werk neer. Wel bleven bij vele bedrijven kleine noodploegen achter om bederf en dergelijke tegen te gaan. In de rest van de Zaanstreek was de staking algemeen. Ook in Velsen gingen alle grote bedrijven dicht. In Haarlem, waar de vorige dag slechts bij één bedrijf het werk was neergelegd, gingen nu alle grotere bedrijven dicht. In het Gooi en omstreken was de staking in de industriële bedrijven vrijwel algemeen, terwijl ook in Weesp, Weesperkarspel, Muiden en Huizen op kleine of grotere schaal werd gestaakt. De actie sloeg die dag zelfs over naar Zuilen en Utrecht, waar al 's nachts communisten op hun eigen houtje de straten met stakingsleuzen hadden volgekalkt. In Zuilen gingen 2000 man van Werkspoor en ruim 1100 arbeiders van de Nederlandse Staalfabrieken de straat op. In Utrecht gingen drie bedrijven 'plat'. Dit alles ondanks dreigementen en intimidatie van de Duitsers, die onder meer in Hilversum mitrailleurs opstelden. De zevenentwintigste februari gingen de stakers in Amsterdam en daarbuiten weer aan het werk. Gebleken was echter dat in en rond Amsterdam de mensen voldoende durf bezaten om openlijk in verzet te komen tegen jodenpogroms en andere vormen van nazi-onderdrukking. Het was, speciaal in de hoofdstad, een unieke manifestatie van eensgezindheid geweest.

DE GEVOLGEN VAN DE FEBRUARISTAKING

VERLIES EN WINST

JOEP BÜTTINGHAUSEN

De Februaristaking, en vooral de massaliteit ervan, had de Duitsers wel van hun stuk gebracht, maar hun verbijstering was slechts van korte duur. Ofschoon op 27 februari in Amsterdam en omgeving vrijwel alle stakers weer aan het werk gingen, namen de Duitse autoriteiten geen enkel risico. De trams in de hoofdstad kregen politiebewaking mee, op verschillende punten werden mitrailleurs opgesteld, bedrijven aan de overkant van het IJ werden door de *Ordnungspolizei* bezet, voor geheel Noord-Holland bleef de al een dag eerder ingestelde 'spertijd' van 's avonds half negen tot 's ochtends vier uur tot nader order van kracht en alle bijeenkomsten — op kerkdiensten na — werden verboden. De 'spertijd' en de koortsachtige activiteit van de Duitse politie in de week na de staking hielden ook verband met een uitgelekte poging van de CPN-leiding voor 6 maart een algemene, landelijke staking af te kondigen. Het plan voor deze staking was bij de CPN-leiding opgekomen, toen bleek dat de Februaristaking ondanks een relatief zeer korte voorbereiding een groot succes was geworden. Bij de staking op 6 maart moesten onder andere de volgende eisen worden gesteld: invrijheidstelling van alle gearresteerde joden, ontbinding van de Nederlandse SS en de WA en het ongedaan maken van aan stakers gegeven ontslagen. Maar hoe onbetwistbaar groot ook de rol van de CPN in de staking was geweest, de door de communisten mede gestelde eis van 25% loonsverhoging had nergens weerklank gevonden. Dit had voor de CPN een teken moeten zijn dat de staking een op zichzelf uniek gebeuren was geweest, dat kort daarop niet zo maar met succes en dan nog wel landelijk kon worden herhaald. De bevolking

De CPN, die zich verkeek op het succes van de Februaristaking, deed in maart een nieuwe poging een staking te organiseren. Deze poging mislukte echter geheel.

van Amsterdam en omgeving, de arbeiders voorop, had eensgezind het stakingsparool opgevolgd, omdat de tijd rijp was voor een massaal protest tegen de beginnende jodenvervolging en de toenemende nazi-terreur. Met looneisen en met het volgen van een bepaalde politieke groepering, in casu de illegale CPN, had de staking niets van doen. De CPN-top overschatte dus met haar stakingsplannen voor 6 maart de eigen kracht. Niettemin maakten de Duitsers zich ernstig

zorgen over een mogelijke landelijke staking, waarover begin maart hardnekkige geruchten gingen in onder andere de drie grote steden, in Zaandam en Gelderland, en zelfs in Kerkrade. Links en rechts pakten de Duitsers nu communisten op, in totaal zeker zestig. Ook stakers, vooral in Amsterdam, werden gearresteerd. Al op 28 februari waren ruim tweehonderd van hen naar het beruchte Lloyd-hotel aan de Handelskade overgebracht. Ook de hoofdinspecteur van

politie, P. A. Kater, die tijdens een razzia in de Jodenhoek vele vluchtende joden in zijn bureau had laten schuilen, verdween voor enige tijd achter de tralies. Verder werden begin maart de burgemeesters de Vlucht van Amsterdam, de Vos van Steenwijk van Haarlem en in 't Veld van Zaandam vervangen door respectievelijk E. J. Voûte en de NSB'ers S. L. A. Plekker en C. Van Ravenswaay. Dezen werden tevens, samen met de NSB-burgemeester E. von Bönninghausen van

DONDERDAG, 6 MAART

opnieuw

DE 24 - URIGE PROTEST - STAKING !!!

Aan het werkend volk van Amsterdam.

De N.S.B. en de W.A. terreurgroepen zijn van de straat !
De gehate Mussert ligt voor de vlakte!

DAT IS UW EERSTE OVERWINNING VAN UW FRACHTIGE KENSGEZINDE STRIJD !
ZET VOL GEESTDRIFT EN MACHTS-BEWUSTZIJN UW STRIJD DAAROM VOORT !!

De Duitse bezetting kan U niet intimideren. Het barbaarse bloedige woeden van S.S. en Grüne Polizei, noch de vele arrestaties kan Uw strijd loen inbinnen! Integendeel Uw haat tegen dit schuim van het Duitse volk is oneindig toegenomen.

Militair geweld staat machteloos tegenover het VLIJMSCHERPE STAKINGS-
WAPEN.

Volgt daarom eensgezind en massaal het gegeven parool op om

DONDERDAG 6 MAART

opnieuw 24 UUR IN PROTESTSTAKING te gaan !!!

DE GEARRESTEERDE JODEN MOETEN VRIJ! DE GEARRESTEERDE KAMERADEN MOETEN VRIJ! WEG MET DE S.S. EN GRÜNE POLIZEI VAN AMSTERDAMS STRATEN !!
ALLEEN NEDERLANDERS VOOR DE POLITIEDIENST! WEG MET DE BARBAARSE JODENVERVOLGING! WEG MET DE INDRINGEN WOUTENBERG UIT HET N.V.V.! VOOR ORGANISATIE-, PERS- en VERGADERVRIJHEID! VOLLEDIGE ONTBINDING VAN DE ZOGENAAMDE NEDERLANDSE N.S.B.! DIRECTE UITBETALING VAN DE STAKINGSDAGEN! DIRECTE INTREKKING VAN DE ONTSLAGEN! VOOR SCHADELOOSSTELLING AAN DE NABESTAANDEN VAN DE VERMOORDE KAMERADEN EN VOOR DE GEWONDEN!
WEG MET HET VERBOD 'S-AVONDS NIET OP STRAAT TE MOGEN !!

VOLGT ALS EEN MAN HET STAKINGSPAROOL !!!

SLUIT DE WINKELS! NIEMAND OP MILITAIR BEZETTE TRAMS !
BIJ MILITAIRE BEZETTING VAN HET BEDRIJF, DE SIT-DOWN-STAKING !!!
GEEFT OP STRAAT DE DUITSE KOGELS GEEN KANS !!!

Strijdt fier en standvastig voor de ware vrijheid van ons land !
Slaat de angst-adviezen van Uw vroegere heersers van U af !!!

HET GEHELE NEDERLANDSE WERKENDE VOLK ZAL UW MACHTIG VOORBEELD VOLGEN

De voorlopige Centrale
Raad van Actie.

Hilversum, tot regeringscommissaris voor hun gemeenten aangesteld, met als opdracht onder meer te voorkomen dat er zich in de toekomst nog gebeurtenissen als stakingen zouden voordoen. In de hoofdstad werden ook nog vier wethouders ontslagen, terwijl in mei de nazi-gezinde S. Tulp tot hoofdcommissaris van politie van Amsterdam werd benoemd. De Nederlandse politie en marechaussee werden wegens hun zeer meegaande houding gedurende de staking door de Duitsers voortaan grondig gewantrouwd. Rauter schreef zelfs aan generaal Christiansen dat er in geval van een vijandelijke landing in Nederland rekening moest worden gehouden met een volksofstand en dat daarbij op de politie en de marechaussee niet in het minst te rekenen viel.

De Duitsers waren overigens ook zeer ontsemd over de SD in Amsterdam, die aan de vooravond van de staking Den Haag had laten weten dat alle geruchten erover slechts op bluff en overdrijving berustten — reden waarom de Duitsers er totaal niet op voorbereid waren. Willy Lages, die al op 28 februari naar de hoofdstad was gezonden om zoveel mogelijk 'raddraaiers' op te sporen, werd na het volbrengen van zijn taak belast met de leiding en reorganisatie van de SD-Aussendienststelle Amsterdam. Ook werd met het oog op eventuele toekomstige verstoringen van het productieproces, op 22 juli 1941 de 'Technische Noodhulp' opgericht, die in voorkomende gevallen vitale bedrijven aan de gang moest kunnen houden.

Nog afgezien van alle Duitse dreigementen en veiligheidsmaatregelen, kregen vele stakers die bij de gemeentediensten werkten, forse boeten te betalen. Van hen die in particuliere bedrijven werkten, moest twee dagen loon worden ingehouden. In Amsterdam moesten ruim 3600 gemeentewerklieden en circa 700 ambtenaren samen f 55.621,64 boete betalen. Een klein deel van de stakers werd onder Duitse druk ontslagen. Bovendien kregen Amsterdam, Hilversum en Zaandam een 'zoengeld' van respectievelijk vijftien, twee en een half en een half miljoen gulden opgelegd, te verhalen op ingezetenen met een geschat inkomen van boven tien mille per jaar. De gelijkgeschakelde pers berichtte, voor zover berichtgeving over de staking was toegestaan, dat deze het werk was geweest van 'in hoofdzaak joodse, anti-Duitse ophitsers en betaalde Engelse agenten'. In Engeland was de pers, dank zij een via Berlijn doorgesijpeld bericht van de Amsterdamse correspon-

dent van het Amerikaanse persbureau *Associated Press* snel van de staking op de hoogte, doch Radio Oranje reageerde uiterst traag. Een etmaal na het binnenkomen van berichten over de eerste slachtoffers in Amsterdam bracht het station nog een uitzending van het Watergeuscabaret.

De staking was in zoverre een succes, dat sindsdien de illegale pers een enorme opbloei beleefde. Bovendien had de Nederlandse bevolking getoond in overgrote meerderheid wars te zijn van elk anti-semitisme, van de WA en de NSB, en van de Duitse bezetting in haar geheel. Een matiging, laat staan afschaffing van de Duitse antisemitische maatregelen werd daarmee helaas allerminst be-

Nieuwe bloedschuld van den Jood.

Het sterk antisemitisch georiënteerde blad 'De Misthoorn' probeerde de schuld van de Februaristaking in de schoenen van de joden te schuiven — een idee zo buiten elk werkelijkheidsbesef, dat het eerder de lachlust opwekte dan (verdiende) woede.

reikt. Zo werd na een proces op 27 februari tegen acht personen die betrokken waren geweest bij het verzet tegen een Duitse inval in de ijssalon Koco in Amsterdam-Zuid, op 3 maart een van de eigenaars van de salon, de Duits-joodse immigrant Ernst Cahn,

geëxecuteerd. De overige zeven kregen langdurige gevangenis- en tuchthuisstraffen. Bovendien zetten de Duitsers de jacht op communisten onverminderd voort. De communist Leen Schijvenschuurder, die op 5 maart werd betrapt bij het opplakken van manifesten waarin tot een landelijke staking op 6 maart werd opgeroepen, kwam op die zesde maart reeds voor het vuurpeloton.

Ondanks de vele strafmaatregelen hielden de Duitsers ernstig rekening met een nieuwe staking op 6 maart, waartoe de CPN — gesteerd door het succes van de Februaristaking — had opgeroepen. Er werden zelfs SS-elitetroepen gereed gehouden om onmiddellijk te kunnen ingrijpen. Nadat deze landelijke staking echter nergens bleek te zijn doorgegaan, trad er een versoepeling in de Duitse houding in. Een groot deel van de gearresteerden kwam vrij. De meesten van hen werden in hun buurt als helden binnengehaald en voor zover zij of hun gezinnen schade bleken te hebben geleden, werden zij spontaan geholpen.

Die soepelheid van de bezetter gold overigens niet de communisten. Zo werden in twee maanden tijds tweeëntwintig mensen uit de top van de illegale CPN en zeker negentig man van het lagere kader gearresteerd. Van de hondertien gearresteerde communisten werden er tweeëntwintig vervolgd. Zij kregen, dank zij het feit dat de oorlog met Rusland nog niet was begonnen en zij dus niet 'met de vijand geheuld' hadden, straffen van twee tot zeven jaar tuchthuis. Drie van de veroordeelden, A. van Waert, B. Hottinga en J. van Weezel, overleden in een concentratiekamp. Zo ook de communist J. Heemskerk, die tezamen met de CPN-leden E. Hellendoorn en H. Coenradi was gearresteerd en die levenslang kreeg. Hellendoorn, Coenradi en de reeds op 26 februari gearresteerde J. Eyl werden op 13 maart gefusilleerd, samen met vijftien al vóór de staking opgepakte 'Geuzen'. De executie van de vijftien 'Geuzen' en de drie communisten maakte op de Nederlandse bevolking een bijzonder diepe indruk. De NSB daarentegen toonde meer dan ooit zijn verradersgezicht door op 6 maart in het 'Nationale Dagblad' het nieuws over de terdoodveroordeling van de achttien te brengen onder de walgelijke kop: 'Achtien boeven ter dood veroordeeld.'

De ware reactie van Nederland vindt men het best uitgedrukt in het ontroerende, later zo bekend geworden gedicht 'De Achttien Dooden' van Jan Campert.

Student, 19 jaar — Omgeving Leiden

5 Maart 1941, woensdag — Nu sta ik zelf voor de keus. Vandaag kreeg ik de papieren voor een aanvraag van een nieuwe beurs in huis. Daaronder bevond zich ook de bewuste verklaring van niet-Jood zijn. Ik weet heel goed, wat ik doen moet: de hele rommel terugsturen! Te beredeneren is dat misschien niet, maar mijn geweten spreekt duidelijk genoeg. Nu gaat het er om, of al mijn mooie idealen Zondagsidealen zijn geweest, of dat ze werkelijk wat betekenen! Maar mijn God, wat

is het ontzettend moeilijk! Het enige wat ik zal kunnen doen, is zo gauw mogelijk een baan zoeken. Ik kán er nog niet aan, het is zó onwezenlijk! Wat zal ik nog moeten vechten, voor ik zover ben!

Toch is het dè weg. Toen wij de invoering van de numerus clausus vernamen, waren we allemaal klaar om er niet op in te gaan; het feit, dat de Joden daar zelf last mee zouden krijgen, weerhield ons. Nu zijn deze bezwaren er niet; je kunt niet eens het argument aanvoeren, dat je zelf paraat moet blijven en niet vóór de

grote dag op het kerkhof liggen of in een concentratiekamp zitten. Maar wat hindert het of een willekeurige student niet verder kan studeren?

Ik ben zo bang, dat ik het niet durf, dat ik me er met een smoesje van af zal maken, er desnoods een beschaafd tintje aan zal geven met de woorden 'Video meliora proboque — deteriora sequor'! (Het goede zie ik in en keur ik goed, maar ik doe het slechte — Vergilius)

Uit: 'Dagboekfragmenten 1940—1945' — Martinus Nijhoff, Den Haag 1954.